

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

МУДРИЦЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри політології
та державного управління
д. політ.н., доцент

_____ Чальцева О.М.

« _____ » _____ 2022р.

**ЛЕГІТИМАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Кваліфікаційна робота

Наукові керівники:

Чальцева О.М., завідувач кафедри
політології та державного управління,
д. політ.н., доцент
Іваницька О.П., д. іст.н., проф.,
проф. кафедри
політології та державного управління

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ECTS/за національною
шкалою)

Голова ЕК:

Василюк С. М. _____
(підпис)

Вінниця 2022

АНОТАЦІЯ

Мудрицька І. Ю. Легітимація публічної влади як чинник ефективного державного управління

Досліджуючи динаміку легітимності органів державної влади протягом всього періоду незалежності, можна відзначити наявність сталої тенденції до зниження довіри до інститутів державної влади, що ускладнює процес функціонування політичної системи в цілому, та призводить до зниження ефективності державного управління.

Легітимність публічної влади пов'язана з її ефективністю. Співвідношення ефективності і легітимності безпосередньо пов'язано зі стабільністю політичної системи та суспільства в цілому.

Упродовж існування незалежної України відчувався дефіцит легітимності публічної влади, який пов'язаний з повільним оновленням політичної еліти, недосконалим і несвоєчасним унормуванням політичної системи, неефективністю державних інститутів, корупцією, проблемами соціального і економічного характеру, правовим нігілізмом.

Ключові слова: легітимність, публічна влада, державне управління, ефективність.

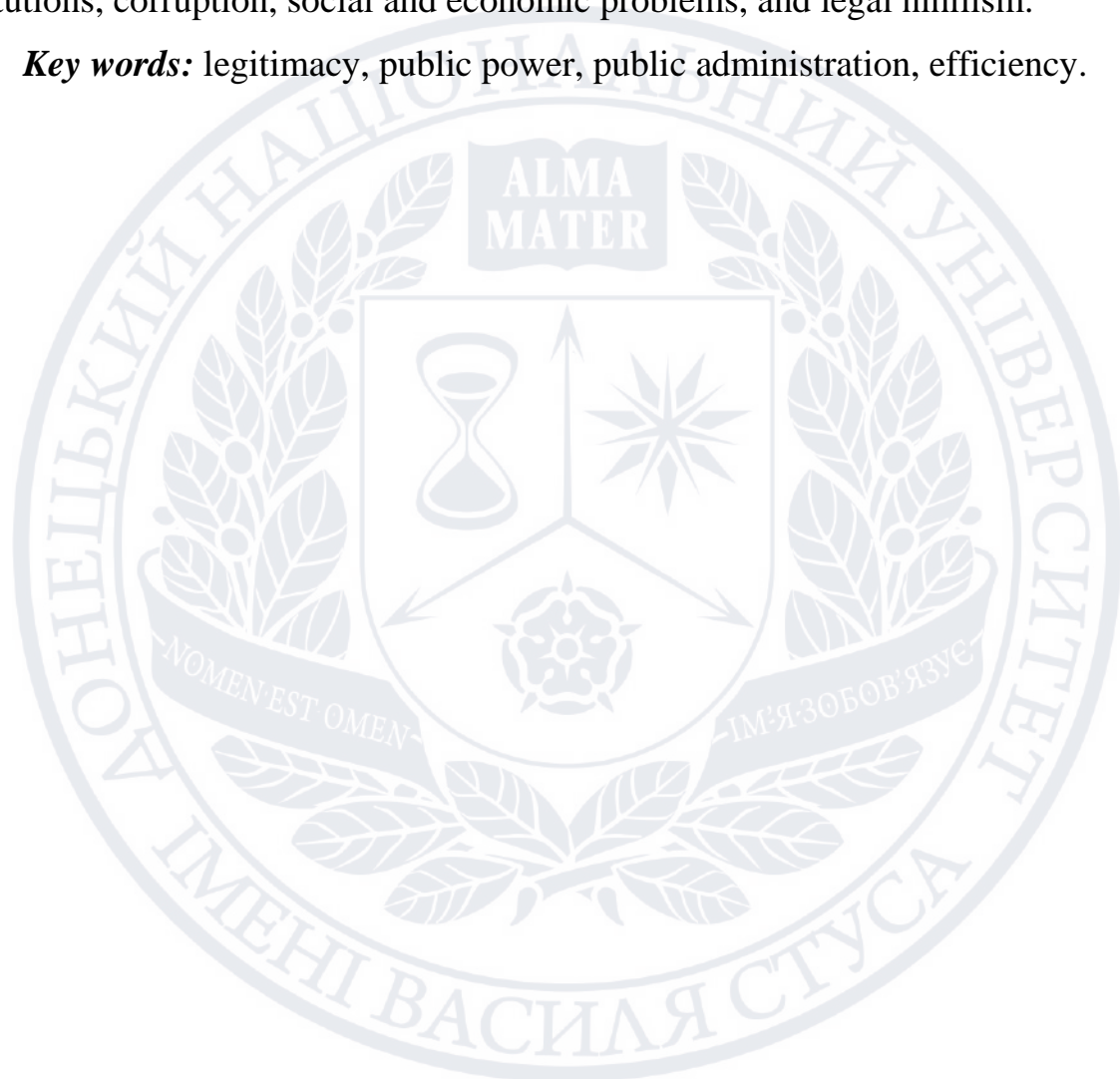
Mudrytska I. Legitimation of institutions of power as a factor of effective public administration.

Investigating the dynamics of the legitimacy of state authorities during the entire period of independence, it is possible to note the presence of a steady tendency to decrease trust in the institutions of state power, which complicates the process of functioning of the political system as a whole, and leads to a decrease in the efficiency of state administration.

The legitimacy of public authority is related to its effectiveness. The ratio of efficiency and legitimacy is directly related to the stability of the political system and society as a whole.

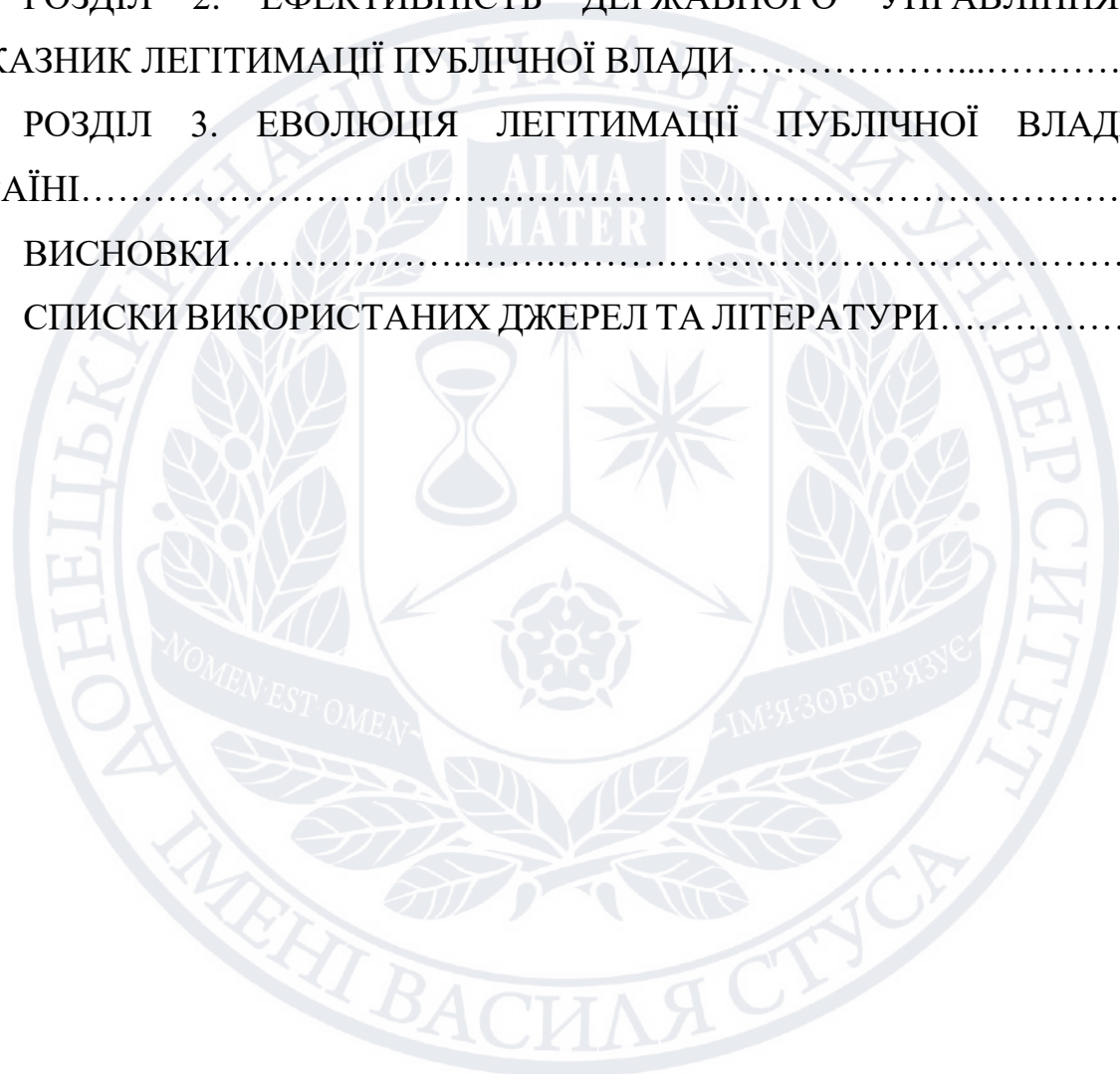
Throughout the existence of independent Ukraine, a lack of legitimacy of public power was felt, which is associated with the slow renewal of the political elite, imperfect and untimely normalization of the political system, ineffectiveness of state institutions, corruption, social and economic problems, and legal nihilism.

Key words: legitimacy, public power, public administration, efficiency.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ЧИННИКА ЕФЕКТИВНОЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	10
РОЗДІЛ 2. ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ПОКАЗНИК ЛЕГІТИМАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	30
РОЗДІЛ 3. ЕВОЛЮЦІЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	43
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи полягає в тому що, проблеми легітимності влади складає одне з найбільш актуальних та важливих завдань сучасної науки з державного управління. Говорячи про ефективність держави, сталість політичного розвитку, гармонізацію відносин між державою і суспільством, обов'язково включаємо їх до переліку критеріїв поняття легітимності влади, оскільки лише вона здатна виступити надійним фундаментом, на якому ефективно розвиватимуться владні відносини, як на мікрополітичному, так і на макрополітичному рівні.

Актуальність дослідження проблеми легітимності безпосередньо пов'язана з тим, що саме завдяки їй ми маємо змогу аналізувати діяльність державних інститутів та процесів, які відбуваються в будь-яких політико-адміністративних системах та встановити рівень ефективності управління та адміністрування. Незважаючи на великий масив літератури стосовно цієї проблеми, сутність, місце та роль легітимності в процесі державного управління не до кінця з'ясовані.

Актуальність дослідження легітимності влади як чинника ефективної держави суттєво посилюється під впливом тих процесів, що нині об'єктивно відбуваються в Україні. Йдеться про те, що в умовах політичної модернізації в Україні, коли відбувається формування системи державного управління, яка супроводжується становленням нових та реформуванням традиційних інститутів особливого значення набуває проблема того, в який спосіб та яким чином ці нові інститути, а також властиві для демократичної системи управління процедури, сприймаються суспільством. Особливої актуальності набуває розробка державою загальної стратегії дій, які б сприяли підвищенню рівня легітимності як публічної влади в цілому, без чого неможливий нормальний розвиток демократії як політичного режиму, так і ефективність державного управління.

Тема актуальна також і по причині процесів, які стосуються реформування системи державного управління в Україні і формування національної моделі публічного адміністрування.

Актуальність проблеми, яка розглядається набуває особого значення в контексті звільнення тих територій, які були окуповані Російською Федерацією з 2014р. і після її широкомасштабного вторгнення в Україну 24.02.2022р.

Перехід від однієї політико-управлінської системи до іншої, коли старі інститути вже не працюють, а нові ще не набули необхідної легітимності, породжує загрозу дестабілізації соціального життя. Питання легітимності є питанням про те, що дає право владним структурам розпоряджатися життям підвладних їм людей і чекати від них добровільного підпорядкування владним рішенням

Важливим є дослідження рівня довіри, як чинника легітимації, до інститутів державного управління.

Проблематика легітимності є актуальною у науці з державного управління. Причиною цього стали суттєві зміни у сприйнятті влади суспільством та особистістю, трансформації у системі державотворення, інтеграційні та глобалізаційні процеси, бурхливий розвиток науки і практики політичного та державного управління, зняття обмежень щодо можливості та доцільності дослідження легітимності, актуалізація проблематики громадянського суспільства та інші фактори.

Ступінь наукової розробки проблеми. Формування класичної теорії легітимності сьогодні міцно пов'язано з розробкою теорії легітимних типів панування М. Вебера [15,16,17]. Утім, поступово ця класична теорія зазнавала у працях зарубіжних дослідників суттєвих змін та вдосконалень. Серед іноземних досліджень проблеми легітимності державної влади слід назвати такі імена: Г. Єлінек, Г. Гегель, Д. Істон, Т.Л. Шабо, Г. Ферреро, Ю. Габермас, Д. Хелд, М. Доган .

Типи легітимності ґрунтовно досліджувалися М. Вебером, рівні легітимності – Д. Істоном, джерела легітимності – А.І. Соловйовим [79], ступені

легітимності – М. Доганом [28]. Праці, в яких поняття легітимності аналізується безпосередньо в філософському, соціологічному та політологічному аспектах М. Тур [84], С. Пролєєв, С. Рябов. У цьому сенсі безпосередньо проблематика легітимності державної влади в суто політологічному аспекті досліджувалась лише у працях С. Рябова. Вихідними науковими засадами вивчення проблем легітимації політичної влади стали, зокрема, праці О. Висоцького, А. Колодій, С. Макеєва [53, 54, 55].

Вивченням проблеми ефективності держави займались Дж. Пауел, В.А. Затонський [35], В.К. Петров, С.В. Пронкін, І.О. Воронов.

Проблему легітимності та довіри в своїх працях розглядали - західні дослідники — Д. Гібсон, Р. Роуз, В. Мішлер, Д. Ловелл.

Метою роботи є визначення зв'язку легітимності публічної влади з ефективністю української системи державного управління.

Об'єкт дослідження є процес легітимації публічної влади в умовах формування ефективної системи державного управління.

Предметом дослідження є специфічні властивості легітимації публічної влади в контексті забезпечення ефективної системи державного управління в сучасній Україні.

Досягнення сформульованої мети дослідження, потребувало вирішення таких дослідницьких задач:

- проаналізувати теоретико-методологічні основи дослідження легітимності публічної влади,
- охарактеризувати джерельну базу дослідження,
- надати визначення основним теоретичним поняттям, дослідити процес становлення та розвитку ідеї легітимності влади в історії політико-правової думки, виділити основні теоретичні складові цієї ідеї;
- визначити сутність легітимації публічної політики, окреслити її місце та роль в процесі державного управління;
- охарактеризувати підвалини класичної теорії легітимності М. Вебера та розгляд веберівської типології легітимних типів панування;

- продемонструвати напрями трансформацій класичної теорії легітимності в її сучасних науково-теоретичних інтерпретаціях;
- визначити ознаки ефективного державного управління;
- запропонувати та обґрунтувати теоретичну модель співвідношення легітимності і ефективності державного управління;
- розглянути особливості процесу легітимації політичної влади в Україні від часу здобуття незалежності до сьогодення;
- узагальнити основні причини та наслідки виникнення феномену «кризи легітимності» як одного з чинників дестабілізації системи державного управління,
- проаналізувати стан та динаміку рівня підтримки населенням вищих органів державної влади та оцінити на основі даних соціологічних опитувань ступень народної довіри до них, на прикладі України.

З'ясування мети і означення задач дослідження зумовили наступні методи наукового пошуку:

- Історичний метод дозволив розглянути історичний розвиток ідеї легітимності, виділено її основні властивості та ознаки, також за допомогою цього методу було розглянуто процес легітимації влади в Україні від здобуття незалежності до сьогодення;
- Порівняльно-історичний метод дозволив дослідити зміну динаміки рівня довіри до політичних інститутів України від здобуття незалежності до сьогодення.
- Метод компаративного аналізу «case study» - дослідження окремих випадків, був використаний для дослідження легітимності влади в Україні.
- Логіко-індуктивний метод – дослідження легітимності та рівня довіри у їх зв'язку з ефективністю держави, цей метод дав змогу зробити загальні висновки щодо легітимності та ефективності держави.

Досягнення поставлених мети та завдань стало можливим лише при залученні наступних типів джерел:

- періодичні видання – використовувались публікації з таких журналів: «Поліс», «Социс», «Юридична Україна», «Трибуна», «Політична думка», «Політичний менеджмент», «Віче», «Часопис Київського Університету».

- матеріали інтернет-сайтів: Фонд «Демократичні ініціативи; Український центр економічних і політичних досліджень імені О. Розумкова, Центр соціальних та маркетингових досліджень, український національний портал, Київський Міжнародний Інститут соціології.

Наукова новизна одержаних результатів. В роботі комплексно узагальнена проблема легітимності та легітимації публічної влади в контексті їх впливу на ефективність державного управління.

Досліджено теоретичну основу співвідношення рівня легітимності влади з ефективністю державного управління, обґрунтовано, що ознака легітимності публічної влади постає одночасно і як необхідна умова, і як одна

Викладені в кваліфікаційній роботі положення та узагальнення в частині аналізу легітимності публічної влади як одного з основних чинників ефективності державного управління можуть бути використані в процесі підвищення рівня обізнаності громадян щодо проблем легітимності влади; в практичних дослідженнях процесів легітимації та делегітимації публічної влади, а також тих наслідків, які ці процеси мають на систему державного управління та адміністрування України в цілому.

Структура дослідження: кваліфікаційна робота складається з вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури (94 найменування). Загальна кількість сторінок - 84.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ЧИННИКА ЕФЕКТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Проблема легітимності завжди посідала чільне місце поміж інших суспільно-політичних проблем. Особливе значення має дослідження сутності, поняття легітимності публічної влади. Метою розділу також є систематизація теоретичних уявлень про джерела владної легітимності як складовий елемент системи державного управління.

Позитивна оцінка, прийняття населенням публічної влади, визначення за нею права управляти і згода громадян їй підпорядковуватись означає її легітимність. Таке пояснення легітимності стверджує дві основні ідеї: визнання публічної влади правителів і обов'язку підлеглих їй підкорятися. Державна влада не може спиратися лише на силу тих, хто керує. Цьому має передувати ще й згода коритися їй з боку суспільства. Держава повинна мати авторитет і право підпорядковувати, цей авторитет має визнаватися тими, кого підпорядковують. Держава повинна дбати про свій авторитет, затверджувати його як виправданий, узаконений, обґрунтований. Якщо громадяни впевнені, що владні інститути, які існують у країні, є авторитетними, найбільш адекватними для суспільства, то вони здебільшого сприймають їх як легітимні.

Первісний термін «легітимність», який з'явився у Франції на початку XIX століття, означав законність влади у протигагу владі незаконній узурпованій. «Легітимістами» називали після Французької буржуазної революції 1830 р. прихильників королівської династії Бурбонів. Відповідно, легітимістами стали називати монархістів, прибічників легітимної (законної) династії монархів, поваленої революцією. Тоді ж легітимізм набув також іншого значення — визнання даної державної влади і певної території держави на міжнародному рівні.

Вимога легітимності влади виникла як реакція проти насильницької зміни влади й насильницького перегляду державних кордонів. Але потреба в легітимності влади формувалася задовго до французької революції, в епоху монархій і станів. Вона виражала усвідомлення переваги загальноновизнаного порядку над захопленням влади силою, свавіллям і порушенням загальноновизнаних норм. Поступово склалося розуміння легітимності політичної влади як переконання підвладних і світового співтовариства у її правомірності, як визнання існуючої влади. Об'єктами легітимності виступають органи державної влади, управлінські структури, вищі посадові особи, політичні еліти в цілому, правові норми [65, с. 234].

Проте згодом значення терміна дещо змінилося. Воно стало означати символ віри, уявлення, яке, існує у свідомості громадян. Таке уявлення виходить із визнання влади керівників та обов'язків підкорених підкорятися їй. Легітимність – це здібність влади створювати та підтримувати у населення переконання в тому, що влада в країні наділена правом приймати рішення, які повинні виконувати громадяни. Проте добровільна згода підкоритися владі можлива лише в тому випадку, коли вона сама спирається на цінності, традиції, переваги та спрямування більшості населення. Легітимність є важливішою ознакою демократичної влади.

У науковий обіг поняття «легітимність» ввів М. Вебер, запозичивши у теоретика права Г. Єллінека [31, с.111] та у Г. Гегеля. За М. Вебером, легітимність – це не тільки законність даної влади з формально-юридичної точки зору, а скоріше – явище соціальної психології, що полягає в ухваленні суспільством даної політичної влади або, як мінімум, пасивній покорі їй [15, с.47].

Г. Гегель в «Основах філософії права» (1820 р.) застосовує термін «легітимність» щодо держави та її правителя, розуміючи під цим терміном визнання з боку народу та інших держав [23, с. 287].

У Г. Єллінека «легітимність» означає правомірність у природно-правовому сенсі, тобто відповідність соціальної практики уявленням більшості її суб'єктів

про справедливість або розумність такої практики [31, с. 231]. На відміну від Г. Сллінека, М. Вебер інакше та, в цілому, ширше інтерпретує легітимність, пов'язуючи її з уявленням про значимість порядку (як системи соціальних відносин) або панування у свідомості індивідів. Саму значимість при цьому він розумів і як можливість орієнтації індивідів на неї, і як умову, що детермінує реальну соціальну поведінку. Поняття «легітимність» у М. Вебера близьке за значенням поняттю «престиж»: «Порядок, що має престиж, в силу якого він диктує непорушні вимоги та встановлює зразок поведінки, має легітимність» [15, с. 637].

Дослідник творчості М. Вебера Е. Ожиганов пропонує дещо іншу інтерпретацію «легітимності», визначаючи її як спосіб панування чи як дієздатність політичних режимів. «Значимість і стабільність політичного режиму, на думку М. Вебера, - пише Е. Ожиганов, - залежать від здатності панівних груп формувати в масах переконання, що саме даний «порядок» є найкращим з усіх можливих. Здатність забезпечення політичного панування в такій спосіб була названа ним легітимністю». Е. Ожиганов редукує поняття легітимності, фактично зводячи його обсяг до успішної реалізації функції утримання політичної влади панівними групами [65, с. 629].

Поняття «легітимність» у М. Вебера є також близьким за значенням до поняття «визнання». У Ю. Габермаса поняття «легітимний» і «конститутивний» у деяких випадках використовуються як рівнозначні. Отже, можна сказати, що «легітимність» за М. Вебером є визнання значимості певних соціальних відносин, яке детермінує орієнтації індивідів на ці соціальні відносини і відтак визначає їх соціальну поведінку.

М. Вебер виділяв три типи легітимності, беручи за основу різні види панування, він виділяє три типи легітимності: традиційний, харизматичний та легальний (раціонально-правовий). Традиційне панування виправдовується авторитетом звичаїв, освячених одвічною значущістю та звичною орієнтацією на їх дотримання. Харизматичне панування ґрунтується на авторитеті особистості, яка наділена унікальними якостями. Легальне панування базується

на визнанні раціонально створених правил, що регулюють відносини управління та підпорядкування [17, с. 157].

В сучасній науці налічують шість типів легітимності: традиційний, харизматичний, правничо-раціональний, раціонально-цільовий, соціально-евдемонічний і національно-патріотичний.

Традиційна легітимність ґрунтується на визнанні тих політичних дій, що відповідають цінностям і нормам традиційної політичної культури.

В сучасних умовах в більшості країн традиції мають порівняно невелике значення для легітимності державної влади, але це не означає, що вони не використовуються для її зміцнення та створення уявлень про її законність, обґрунтованість.

Традиційні способи легітимності державної влади пов'язані з особливою роллю релігії. В мусульманських та в деяких європейських країнах існує державна релігія. Проте, в європейських країнах існування та особливий статус державної церкви не обмежує свободи віросповідання, але державна церква отримує субсидії з державного бюджету. Голова держави, монарх, повинен відноситися до державної церкви. Така позиція монарха надає йому додаткової легітимності в уявленні віруючих, особливо прихильників державної релігії.

Харизматична легітимність передбачає визнання виняткових рис і здібностей політичного лідера; вона найбільш нестабільна через такі обставини: виникає проблема спадкоємності влади, оскільки немає ким замінити харизматичного лідера; збереження харизми вимагає від політичного лідера поєднання двох несумісних принципів – уникнути «косності» і не втратити любові народу; зміна політичного лідера може призвести до зміни політичної системи країни.

В сучасних умовах харизматична влада зустрічається значно менше, ніж раніше, але вона можлива і в умовах диктатур, і за умов демократичної влади, буває в розвинутих країнах, проте, в основному зустрічається у відсталих країнах, де існують залишки патріархально-общинних відносин. В

демократичних країнах елементи харизматичної влади властиві керівнику держави, а там, де він не має істотних повноважень – прем'єр-міністру.

Правничо-раціональна легітимність впливає з визнання суспільством політичних дій у рамках існуючої системи права.

Раціонально-цільова легітимність виходить з переконання, що політична система лише тоді є сприятливою і гідною підтримки, коли вона забезпечує виконання поставлених цілей.

Цей тип є найбільш поширеними в сучасному світі, особливо в демократичних країнах. Населення підтримує або не підтримує існуючу владу, спираючись на власне оцінювання заходів цієї влади. Не лозунги та обіцянки, а практична робота органів державної влади є основою раціонально-цільової легітимності [20, с. 27].

Існує декілька засобів раціональної легітимності. Важливим способом легітимності є референдум – голосування громадян з приводу певного питання. Існує декілька види референдумів, однак для легітимності має значення лише вирішальний та консультативний референдуми. Щоб бути легітимним, референдум в більшості країн передбачає участь більшості населення. Велике значення також мають вибори уряду чи керівника держави.

На міжнародній арені засобом легітимності може бути міжнародно-правове визнання держави та уряду.

У другій половині ХХ ст. розповсюдження отримала організація «круглих столів», на яких колишнім колоніям надавалась незалежність або при переході тоталітарних держав до нового устрою.

Формою раціонально-цільової легітимності може бути суспільний договір. Він не має юридичної сили, однак за певних умов може стати доброю основою легітимності державної влади.

Існують й інші засоби легітимації державної влади: суспільна незалежна експертиза, конституціональний договір та ін. Усі ці заходи роблять державну владу відкритою для народу. Незалежно від засобу раціонально-цільової легітимності головне значення має змістовна сторона. Легітимність влади,

насамперед, залежить від її практичної діяльності та її внутрішньої та зовнішньої політики.

Соціально-евдемонічна легітимність полягає у здатності політичної системи забезпечити населенню високий рівень життя і створити ілюзію її піклування про добробут народу.

Національно-патріотична легітимність визначає національні символи, ритуали, міфи, успадковані від попередніх національно-державних утворень.

Легітимність на засадах участі передбачає обґрунтування ідеологією і практикою існуючої політичної системи, необхідності широкої участі громадян у діяльності політичних інститутів і їхню віру в можливість впливати на владу.

Сучасні типи легітимності переважно ґрунтуються на раціональних основах, тобто у масовій свідомості домінують ті, які передбачають визнання влади в силу конституцій і законів, а також в її здатності виконувати свої функції й віру в те, що характер влади і соціальні наслідки її управлінського впливу цілком залежать від громадян.

Веберівська типологія отримала загальне визнання, вона довгий час визначала методологічні підходи до проблем влади. Однак, у цій класифікації відсутнє чітке розрізнення поміж двома об'єктами легітимації: 1) владою осіб, що складають правлячу групу; 2) політичним режимом та інститутами політичної системи. Більш універсальний характер має підхід, запропонований Д. Істоном, що називає три джерела підтримки влади та режиму: головні ідеологічні принципи; прихильність щодо структур і норм режиму; відданість влади у зв'язку з позитивною оцінкою особистісних рис людей, котрі її репрезентують. Вказаним джерелам відповідають три типи легітимності інститутів влади [59, с. 30].

По-перше, це ідеологічна легітимність, основою якої є переконаність суспільства та окремих його представників у правильності тих ідеологічних цінностей, які проголошуються владою

По-друге, це структурна легітимність, що ґрунтується на визнанні та довірі суспільства до владних структур і правових норм, характерних для відповідного політичного режиму.

По-третє, це персональна легітимність, заснована на впевненості суспільства в компетентності лідера, та його здатності належним чином використовувати владу [89, с. 109].

У стабільних політичних системах, як правило, відбувається взаємопосилення вказаних типів легітимності: ідеологічна підкріплює структурну і персональну, персональна впливає на структурну та ідеологічну.

Теорія Д. Істона має багато спільних рис з концепцією М. Вебера, оскільки за основу взято схожі, а іноді й тотожні класифікаційні ознаки [92].

Французький політолог Т.Л. Шабо говорить про можливість демократичної (опирається на волевиявлення керованих), технократичної (пов'язана з умінням володарювати) і онтологічної (відповідність влади універсальним принципам людського і соціального буття) легітимності [49, с. 138].

Італійський соціолог і історик Г. Ферреро, характеризуючи типи легітимності форм правління, залежно від джерела походження влади виділяє два типи легітимності: монархічну і демократичну.

Англійський учений Д. Хелд, спираючись на веберівську концепцію легітимації, запропонував власну модель легітимації політичної влади, виходячи з умов в рамках яких відповідна легітимація відбувається. Його модель включає наступні типи: легітимацію під загрозою насильства, традиційну легітимність, легітимність в наслідок апатії суспільства до політики, прагматичну легітимацію (виходячи з вигоди суспільства); інструментальну легітимацію (виходячи з інструменту реалізації якоїсь важливої мети), нормативну легітимацію, ідеальну нормативну легітимацію. На думку Д. Хелда, демократичним принципам легітимності відповідають лише нормативна і ідеальна нормативна легітимація. Інші типи легітимності використовуються

ситуативно, здебільшого у перехідних суспільствах та у періоди значних суспільно-політичних змін [61, с. 581].

Проблема легітимності публічної влади та політичних режимів знайшла своє місце у дослідженнях М. Догана. Аналізуючи стан легітимності сучасних політичних режимів країн світу, він приходить до висновку, що класична веберівська типологія легітимності не повною мірою відображає сучасні політичні процеси, і не може бути використана для аналізу сучасного стану проблеми, а здебільшого, може слугувати лише інструментом історичних, а не політичних досліджень. М. Доган вважає, що у веберівській типології легітимності зберігається лише її традиційний бюрократичний тип, який виступає своєрідним сплавом різновидностей. Серед таких різновидів М. Доган виділяє:

- розвинуті плюралістичні демократії, які визнаються більшістю громадян як легітимні;
- авторитарно-бюрократичні режими, де громадянські права дотримуються лише частково. Існує велика різноманітність подібних режимів, відповідно до рівня підтримки їх серед населення;
- диктаторські режими, які не визнаються, зазвичай, більшістю населення держави. Відсутність спротиву та оскарження його законності, на думку М. Догана, не може бути доказом легітимності подібних режимів;
- країни, де громадяни байдужі до питання легітимності політичної влади, а тиранія сприймається як неминуча даність, яку неможливо і непотрібно змінювати [28, с. 148].

М. Доган пропонує емпіричний шлях визначення легітимності режиму, наприклад, через опитування громадської думки. Вчений підкреслює, що легітимним режим може вважатися тоді, коли респонденти позитивно відповідають на запитання: «Я знаю закони, що існують, і сучасну систему правління», «Я бачу багато недоліків у нашій системі правління, проте вірю в можливість поступового вдосконалення існуючого режиму». І тільки згода з твердженням «Я повністю відкидаю закони, нашу систему правління і бачу

єдиний вихід у докорінних змінах» дозволяє вважати режим нелегітимним [28, с. 150].

Характеризуючи демократичні принципи легітимації публічної влади на сучасному етапі, слід зазначити, що вони, в певних моментах, мало чим відрізняються від інших, оскільки ґрунтуються на схожих з проголошенням божественної влади монарха формах та методах декларування права народу на владарювання. Відмінними та важливими рисами демократичної легітимності є закріпленість її принципів у нормативно-правових документах, незмінність та сталість традицій, регульована нестабільність та однаковість правил для всіх суб'єктів політичного процесу.

Кожний із вказаних типів відтворює багатогранність процесу легітимації. У реальній практиці різні типи легітимності можуть взаємно доповнювати один одного. Для різних держав один і той же тип легітимності буде відрізнитися певними характеристиками, ступенем ефективності та мати певну індивідуалізацію.

На практиці не існує універсально ефективного та єдино вірного типу легітимації публічної влади, оскільки вона залежить від певних чинників, факторів, особливостей політичної системи та соціального устрою та характеризується привалюючим впливом певних джерел легітимності, індивідуальних для кожного суспільства та держави.

Легітимність органів державної влади є динамічною характеристикою функціонування політичної системи. Як неодмінний атрибут державної влади легітимність складається з ціннісних оцінок, переконань та уподобань населення щодо реалізованих владою ініціатив та уявлень громадян про належний порядок. З точки зору суб'єктності легітимність влади може мати персоніфікований (щодо політичних лідерів) чи інституціональний (щодо політичних інститутів) вимір.

Характер легітимності публічної влади обумовлюється двома чинниками – ставленням населення до інститутів влади всередині країни (внутрішньополітичне визнання з боку громадян) та схваленням діючої влади міжнародною спільнотою (зовнішньополітичне визнання).

Головними індикаторами, за допомогою яких можна визначити рівень легітимності публічної влади є: 1) ступінь довіри населення до органів державної влади, 2) суспільно-політичні очікування громадян, 3) інтенсивність та характер прояву громадської активності.

П. Бурдье каже про те, що легітимна влада «є влада, яку той, хто їй підкоряється, дає тому, хто їй підкорюється, дає тому, хто її здійснює, свого роду кредит, яким один наділяє іншого, яким один іншому довіряє, вкладаючи в нього свою довіру» [57, с. 31].

Проблема довіри займає ключове місце при аналізі поведінки людини в складних ситуаціях взаємодії, наприклад, при вивченні між особових конфліктів, соціальної напруженості в суспільстві. В останньому випадку одним із найважливіших чинників, що викликає соціальну напруженість, вважається недовіра до влади.

Під політичною довірою ми розуміємо такий формат двостороннього взаємообумовленого зв'язку двох або більше рівноправних суб'єктів, який характеризується відповідністю цілей діяльності об'єкта і суб'єкта політики, визнання можливостей суб'єкта задовольнити потреби об'єкта [64, с. 165].

В сучасному цивілізованому світі влада використовує узаконені засоби примусу, тобто вона впливає на громадян, коли вони порушують існуючі правові норми. Крім узаконених засобів примусу, влада використовує й незаконні: обіцянки, підкуп, шантаж, штучне створення перешкод, формування ілюзій, створення додаткових джерел залежності від влади.

Легітимне ставлення до правових норм країни — одне із сучасних уявлень про сутність влади, за якої правові норми мають демократичний зміст і впливають із суверенітету народу як абсолютного першоджерела закону.

Згідно з ліберально-демократичною позицією легітимною потрібно визнавати тільки ту владу, яка сформована в результаті демократичних процедур. Влада, встановлена насильницьким шляхом, не визнається легітимною.

Згідно з позицією політичного реалізму легітимність влади полягає не стільки у законності й демократизмі її встановлення, скільки в її здатності оволодіти складною ситуацією в країні, підтримувати в суспільстві стабільність і ефективно управляти. А це означає, що встановлена незаконним шляхом, наприклад у результаті революції чи воєнного перевороту, влада внаслідок її ефективності з часом може бути визнана громадянами та світовим співтовариством правомірною, тобто стати легітимною.

В основі будь-якої типології легітимності лежать джерела легітимації, які зумовлюють не лише типи легітимності, але і практику їх застосування в реальному політичному житті.

Визначення джерел легітимності не є однозначним. Ускладнюється воно тим, що існує значна кількість факторів, методів та особливостей легітимації, які почасти путають з джерелами легітимності. Для з'ясування даного питання розглянемо цю проблему ретельніше. І почнемо з розгляду передумов легітимності політичної влади.

Беручи за основу тлумачення легітимності політичної влади, як її законності, визнання правомірності її дій, та підтримку з боку більшості суспільства, можна зазначити наступні типи джерел легітимності:

Ідеологічний. Містить певні установки, що відображають індивідуальність шляху розвитку даного суспільства, його орієнтирів, перспектив, та засновані на стереотипах політичної діяльності і місця держави та суспільства в суспільно-політичних та міжнародних процесах.

Правовий. Це джерело відображає потребу суспільства в певних, прийнятних та рівних для усіх суб'єктів політичного процесу умовах та правилах суспільно-політичної діяльності, в регулюванні відносин між сторонами політичного процесу.

Етичний. Воно гуманістично зорієнтоване та містить установки загальнолюдського характеру, які лежать в основі існування суспільства, держави.

Окрім зазначених типів джерел легітимності політичної влади слід також виділити певні методи та технології легітимації, які можуть виступати як засіб практичної реалізації перших, так і діяти самостійно, в залежності від конкретних суспільно-політичних, історичних та інших умов чи факторів.

Серед них особливої уваги, за рівнем впливу та частотою використання, заслуговують наступні:

- виборча легітимація;
- авторитарна легітимація;
- адміністративна легітимація;
- легітимація через громадські інституції;
- легітимація через настрої у суспільстві;
- легітимація методами репресій та терору та інші.

Кожен із зазначених методів та технологій легітимації має свої особливості та специфіку застосування в конкретних умовах. Легітимність залежить від ефективності взаємин державних інституцій та суспільства, а влада є легітимною в тій мірі, в якій її визнають громадяни.

Одним із головних джерел легітимації публічної влади виступає виборчий процес. На сучасному етапі це найпоширеніший спосіб надання владних повноважень та формування органів влади. Проведення виборів є підставою як для правової легітимації влади, так і для суспільного її визнання. Виборчий процес дає змогу поєднати, за певних, звичайно, умов, владну легальність та владну легітимність. Наявність вільного та справедливого виборчого процесу є однією з ознак демократії.

Проте не завжди можна вважати легітимними владні інституції, сформовані через вибори. Можна стверджувати, що сьогодні поняття вибірність та легітимність не є тотожними. Виною тому технологізація виборчого процесу. На сучасному етапі виборчий процес, в значній мірі, перетворився із змагання ідей, теорій та моделей розвитку суспільства, з поміж яких має обирати громадянин, в змагання технологій маніпуляції його свідомістю. Реальні характеристики претендентів та владні повноваження замінені на віртуальні.

Фактично реалізується технологія штучної харизматизації особистості політичного лідера. Особливо актуальною ця проблема є для держав, які не мають значного досвіду реальної участі у державотворенні та реально діючих інститутів громадянського суспільства.

Використання технології штучної харизматизації може бути пов'язано із збереження у свідомості значної кількості громадян уявлень та досвіду про шляхи та методи державотворення в період домінування авторитарної чи то тоталітарної моделі державотворення. Почасти саме в цей період закладалися стереотипи політичної поведінки, які продовжують проявлятися і за нових політичних реалій.

Існує думка, що вільні, справедливі, регулярні вибори є гарантією легітимності влади. Це, дійсно, підтверджується реаліями сучасного політичного життя багатьох країн світу. Проте сам виборчий процес, як такий, не може гарантувати легітимність політичної влади. Справа в тому, що на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку вибори перетворилися із інструменту забезпечення владарювання найбільш досвідчених, шанованих та професійних представників суспільства чи виразників їх інтересів у інструмент ефективної маніпуляції свідомістю громадян та способом нав'язування останнім в різний спосіб лідерів не з реальними, а з удаваними характеристиками та якостями.

Чим нижчий рівень легітимності, тим частіше влада спиратиметься на силовий примус та використання інструментів технологічної (псевдодемократичної чи адміністративної) легітимації влади. При цьому можуть застосовувати і певні елементи виборчої (демократичної) легітимації. Диктаторські режими, побудовані на примусі, також прагнуть забезпечити власну легітимність. В значній мірі авторитарні та тоталітарні режими змушені спиралися на ідеологічну і удавану харизматичну легітимність. За цих умов, за допомогою ідеологічних міфів і пропаганди, відбувається створення культу вождя і віра в справедливість існуючого режиму. Недемократичні режими іноді прагнуть створити видимість міцної влади за допомогою завойовних воєн, економічних програм або кампаній по боротьбі з корупцією або злочинністю та

інших дій, що відволікають увагу суспільства, та мають посилити впевненість у харизмі лідера та, відповідно, легітимності владних інституцій.

Легітимність є однією з фундаментальних властивостей державної політики, яка встановлює її правові межі. Легітимною є лише правова влада. Як зазначає один з дослідників питання легітимності влади професор права Д. Валадес: «Влада та право йдуть рука в руку. Влада стає легітимною через право, в той час як право стає ефективним через владу»[14, с. 44]. Легітимною є та влада, яка слугує ідеї права і, зокрема, таким її складовим: справедливості, законності та доцільності. Справедливість, законність та доцільність є такими принципами, спираючись на які в своїй діяльності державна влада набуває реальної легітимності. Легітимність можна визначити як певний баланс між правом та політикою, між справедливістю, законністю та доцільністю. Монополія одного з цих елементів легітимності є загрозою для самої легітимності. Вміння уникати крайностей і знаходити розумні компроміси між справедливістю, законністю та доцільністю є ознакою легітимної державної влади. Легітимність – це властивість державної влади в стабільних демократіях, де розвинуті інститути громадянського суспільства, запроваджена прозора процедура у формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування і прийнятті законів, високий рівень правосвідомості як простих громадян, які за сферою своєї діяльності далекі від політики, так і політичної еліти.

За будь-якого політичного режиму основним критерієм встановлення легітимності державної влади повинна стати суспільна підтримка дій такої влади. Лише народ, який є джерелом влади, наділений правом визначати, які рішення чинної влади є справедливими, законними та доцільними. Влада легітимна, якщо її дії узгоджуються з уявленням людей про справедливість, законність та доцільність, а також з іншими загальнолюдськими цінностями, які конструюються на їх основі. У такому розумінні легітимність слід розглядати як адекватність структур, інститутів, норм державної влади, а також конкретних осіб, які є її носіями, уявленню суспільства про справедливість, законність, доцільність [41, с. 5].

Справедливість та законність – дві невід’ємні складові легітимності, які взаємодоповнюють одна одну. Однак між ними часто відбувається конфлікт. Зокрема така ситуація можлива тоді, коли відсутність однієї зі складових легітимності (справедливості чи законності) державна влада намагається компенсувати за рахунок іншої. Як правило це має негативні наслідки для самої влади. Є незадовільним обмежувати легітимність влади лише формально-юридичними ознаками, коли легітимність влади розуміють тільки як законність, коли політична система чи режим вважається легітимним, якщо має місце відповідність структур, процесів формування і функціонування влади букві і духу чинного законодавства [41, с. 7].

Причиною втрати легітимності влади може бути неправовий характер законів, на які вона спирається. Слід погодитися з думкою таких теоретиків держави та права, якими є А.Заєць та Р. Лівшиць, які вважають, що легітимність закону має щонайменше дві сторони: формальну і змістову [34, с. 19]. З погляду формальної вона означає прийняття закону чи іншого нормативного акта відповідним органом і у відповідному процесуальному порядку. Якщо ці вимоги дотримуються, то закон формально легітимний. Однак він може бути нелегітимним за своїм змістом.

Забезпечення високого рівня законності в державі ще не дає підстави стверджувати, що влада в такій державі є легітимною. Адже жодна законодавча система, навіть найдосконаліша, не забезпечує суспільство від соціальних конфліктів, політичних криз, юридичних казусів. Жодний юридичний закон не може біти ідеальним, не може біти однаково добрим для всіх часів і народів. Часте знехтування законами на користь справедливості також є шкідливим. Воно може призвести до недовіри громадян як до окремих органів державної влади, так і до влади в цілому. За будь-яких обставин публічна влада повинна бути сильною і залишати за собою монополію на право застосовувати насильство. Навіть у ситуації, коли в державі панує політична нестабільність у вигляді конфлікту політичних програм та ідеологій, потрібна сила, яка б за допомогою вольових рішень, підкріплених авторитетом закону, врегулювала цей

конфлікт. Хто здатен впроваджувати право на життя, той доводить тим самим, що він покликаний встановлювати право. І, навпаки, в кого немає достатньої влади і сили захистити права та свободи громадян від посягання інших, у того немає і права наказувати їм.

Отже, легітимність - це визнання влади народом, навіть якщо воно й не супроводжується особливим схваленням дій певного конкретного уряду. Йдеться про визнання політичного режиму у цілому, а не окремих владних структур чи окремих політиків; про міру його легітимності на певному часовому відрізку, а не про щось абсолютне і раз назавжди дане. Критичне ставлення громадян до влади є нормою демократичних суспільств. І лише в тому випадку, коли стійка більшість населення не бачить способів до покращення, вдосконалення чинної системи влади, можна говорити про те, що політичний режим є нелегітимним.

Поширене також таке визначення і розуміння поняття легітимності, яке є більш упорядкованим: легітимність – це здатність політичного режиму досягти суспільного визнання і виправдання обраного політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурі влади, визнання в масовій свідомості законності влади.

Легітимність, що означає підтримку влади з боку широких шарів населення, є самою заповітною метою всіх політичних режимів. Саме вона в першу чергу забезпечує стабільність і стійкість влади. Позитивне відношення населення до політики влади і визнання ним правомочності правлячої еліти формуються з будь-яких проблемах, що виявляються у фокусі суспільної думки. Схвалення і підтримка населенням влади пов'язані з різноманітними політичними і цивільними традиціями, механізмами поширення ідеологій, процесами формування авторитету поділюваних "верхами" і "низами" цінностей, визначеною організацією держави і суспільства. Це змушує відноситися до легітимності як до політико-культурної характеристики владних відносин.

У той же час легітимність може ініціюватися і формуватися не населенням, а самою державою (урядом) і політичними структурами (провладними

партіями), що спонукують масову свідомість відтворювати позитивні оцінки діяльності правлячого режиму. Вона безпосередньо залежить від здатності влади, елітарних структур створювати і підтримувати переконання людей у справедливості й оптимальності сформованих політичних інститутів і проведеної ними лінії поведінки. Для формування такої легітимності величезного значення набувають інституціональні та комунікативні ресурси держави.

Легітимність може формуватися й зовнішніми політичними центрами — дружніми державами, міжнародними організаціями. Такий різновид політичної підтримки часто використовується при виборах керівників держави в умовах міжнародних конфліктів.

Легітимність у її соціально-психологічному сенсі є готовністю громадянина вважати щось таким, що є зобов'язуючим для нього та інших. В цьому випадку інколи легальність протирічить легітимності, тому що законний спосіб ухвалення рішення уповноваженого на те органу не сприймається суспільством, а вимоги його виконання виглядають порушенням нормального стану речей. Такі рішення легальні, але несправедливі, не правові, нелегітимні.

Легітимність у її найбільш поширеному розумінні, є фактично синонімом «законності», тобто ознакою того, що рішення ухвалене органом або посадовою особою в межах законних повноважень, у спосіб та відповідно до вимог наданих йому повноважним органом (парламентом - який ухвалив закон, урядом - який прийняв постанову, судом – який виніс рішення тощо).

В легітимності відображається ставлення громади до влади. Її можна визначити як стан влади, коли вона визнається більшістю народу законною та справедливою, народ погоджується з владою, добровільно визнає її право приймати рішення, які повинні виконуватися.

Виділяють наступні ознаки легітимності публічної влади:

1. довірливість відношень до неї пригніченої більшості населення, заснованого на вірі в те, що існуючий порядок є найкращий для даної країни, а влада здібна розв'язати важливі для суспільства та індивідів проблеми;

2. визнання суспільством значимості, цінностей як самої влади, так і її організації. Влада сприймається не як зло, з яким неминуче треба вживатися, а як фактор, забезпечуючий порядок у суспільстві, що захищає життя людей. Легітимність влади затверджується тоді, коли вона проводить політику, відповідаючи інтересам, розумінню громадян.

3. схвалення масами політики, яку проводить політичне та державне керівництво, і яке відображається у згоді з їх основними цілями, методами та засобами. Ця ознака розкриває суб'єктивне відношення людей до конкретного уряду, лідера. Маса з розумінням відносяться до використання навіть непопулярних засобів та методів, а у тому числі і насильницьких.

Усі перераховані ознаки тісно пов'язані між собою і у рамках реального життя нероздільні легітимним є той політичний режим, який може забезпечити стабільність та розвиток суспільства, не запобігаючи до масового насильства. Американський теоретик - політолог Девід Істон писав: «Той уряд легітимний, який відповідає уяві яка склалася у народі про справедливість та соціальне призначення цього інститута».

Висновок про легітимність влади, тобто про наявність у громадян переконання в її правомірності, можна зробити на основі вільного вираження громадянами своєї волі щодо влади — на виборах чи референдумах. Хоча зв'язок між участю у виборах і легітимністю державної влади не є прямим та однозначним у всіх випадках, загалом можна стверджувати, що чим менша частка громадян, які беруть участь у виборах в органи державної влади, тим нижчий рівень її легітимності. Державна влада, органи якої формуються всього 10—20 відсотками виборців, узагалі викликає сумніви у правомірності її існування. Водночас висока частка участі громадян у виборах і референдумах сама по собі не є гарантією легітимності влади, оскільки така участь може бути відверто чи приховано примусовою.

Авторитарні політичні режими для підтвердження своєї легітимності нерідко вдаються до проведення референдумів, створюючи умови для вияву їх підтримки населенням. Крім виборів і референдуму, показниками легітимності

влади можуть бути рівень примусу, який застосовується у здійсненні влади, наявність спроб скинення уряду чи лідера, вияви громадянської непокори, масовість демонстрацій на підтримку чи проти влади тощо.

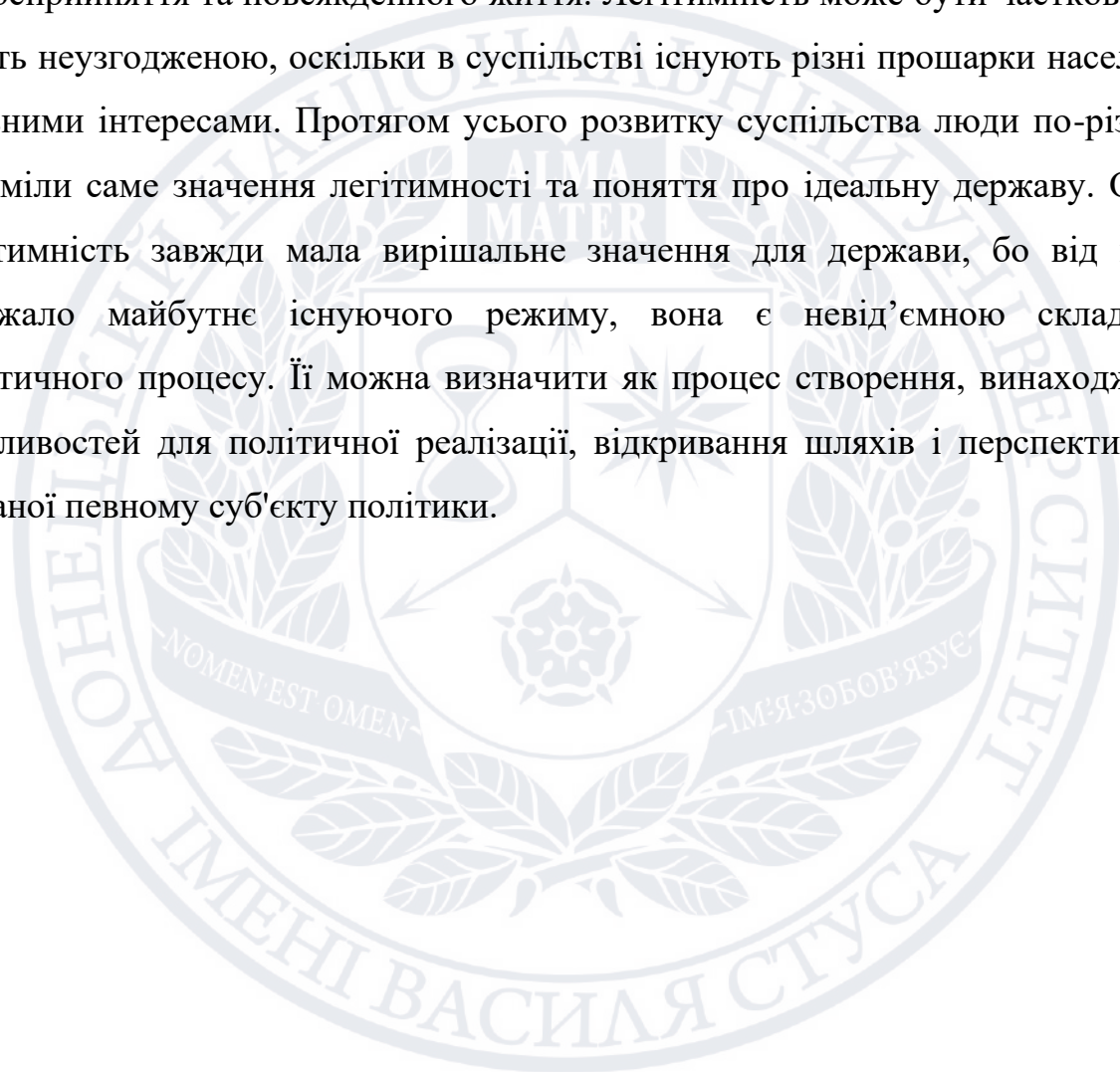
Не існує жодної країни в світі, де б усе населення вважало політичний режим, що існує, повністю легітимним. Легітимність має свої рівні і коливається в широкому діапазоні: від цілковитого захоплення до повного неприйняття режиму, від його підтримки до бажання послаблення, ерозії довіри та до повної її втрати. Легітимність ніколи не доходить до одностайності громадян у схваленні режиму. Всі групи населення та всі індивіди аж ніяк не однаково оцінюють авторитет політичної влади. У суспільстві є апатичні прошарки та протестні субкультури, миролюбні опоненти, а більшість, тільки частково впевнена у правоті домагань уряду на легітимність, перебуває між цими крайнощами.

Д. Бітем у книзі «Легітимація влади» наводить критерії, яким повинна відповідати легітимна влада: відповідність встановленим у суспільстві правилам; ці правила мають ґрунтуватися на переконаннях, які поділяють правлячі та підлеглі; є свідчення згоди з боку підлеглих щодо проявів конкретних владних стосунків. Таким чином, на думку вченого легітимність має три рівні: перший – це правила, другий – відповідність правил переконанням і третій рівень – діяльність [61, с. 583]. Узгодження індивідуального та соціального в розумінні справедливості і законності сприяє моральному виправданню політичної влади і формуванню на індивідуальному рівні відповідності щодо її дій.

Легітимність в сучасному суспільстві має дуже важливу роль, без неї існування сучасного цивілізованого суспільства майже неможливе. Легітимність залежить, насамперед від розумних суджень людей, однак може визначатися й ірраціональними моментами: традиціями, звичаями, почуттями, засобами впливу, психологією людей. Однак які б не були імпульси, що ведуть до легітимності або відмови від неї, в сучасних умовах не харизма та традиції, а раціональні судження людей грають основну роль в легітимності державної влади. Діяльність держави заради демократії, прав людини, соціальної

справедливості, суспільного прогресу, матеріального та духовного розвитку країни, її участі в міжнародних справах, проведення політики миру та дружби народів – це ті основні умови, які забезпечують легітимність державної влади в країні та в уявленнях світового суспільства.

Таким чином, легітимність – широке та складне явище, яке виражає зв'язок інтересів з внутрішньою оцінкою людей, яка залежить від їх стверджень, світосприйняття та повсякденного життя. Легітимність може бути частковою та навіть неузгодженою, оскільки в суспільстві існують різні прошарки населення з різними інтересами. Протягом усього розвитку суспільства люди по-різному розуміли саме значення легітимності та поняття про ідеальну державу. Однак легітимність завжди мала вирішальне значення для держави, бо від цього залежало майбутнє існуючого режиму, вона є невід'ємною складовою політичного процесу. Її можна визначити як процес створення, винаходження можливостей для політичної реалізації, відкриття шляхів і перспектив для бажаної певному суб'єкту політики.

РОЗДІЛ 2

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ПОКАЗНИК ЛЕГІТИМАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Важливим є дослідження ефективності державного управління, бо легітимність та ефективність тісно пов'язані між собою. У сучасних умовах легітимність та ефективність державної влади - два найважливіших фактори її стабільності, довіри до неї і підтримки її громадянами.

Незважаючи на мотиваційні відмінності легітимність та ефективність влади взаємопов'язані. У кінцевому рахунку будь-які типи легітимності влади дуже багато в чому визначаються надіями населення на її ефективність, тобто задоволення його вимог. Проте досягти ефективності, не володіючи легітимністю, тобто схваленням і підтримкою громадян, досить складно. Політична нестабільність, характерна для країн «третього світу» і посткомуністичних країн, багато в чому пов'язана з проблемами легітимності і ефективності, що пояснюється руйнуванням традиційних ідеологічних механізмів легітимації, масовими порушеннями демократичних процедур на виборах органів влади та низькою ефективністю їх діяльності. З іншого боку, багато авторитарних режимів, що спочатку страждали дефіцитом легітимності, згодом придбали її завдяки успішній економічній політиці, зміцненню громадського порядку і підвищенню добробуту населення (Південна Корея, Чилі, Бразилія і ін.). Ще складніше утримувати легітимність влади при відсутності її ефективності [65, с. 413].

Одним з найбільш важливих інтегральних характеристик влади є її ефективність, тобто ступінь виконання владою своїх завдань і функцій. Практично це означає гарантоване про ведення в життя компетентних владних розпоряджень з найменшими витратами і витратами в максимально короткі терміни.

Критеріями ефективності публічної влади є:

- 1) достатність підстав влади та ефективне використання її ресурсів;

- 2) раціональність «вертикальної» і «горизонтальної» структур влади;
- 3) ефективний, дієвий, своєчасний контроль за виконанням розпоряджень владних структур;
- 4) організаційно-технічне та кадрове забезпечення обліку та аналізу владних розпоряджень;
- 5) наявність дієвої системи санкцій, застосовуваних до об'єкту влади у разі невиконання ним владного наказу;
- 6) ефективна система самоконтролю влади, одним з показу якої є її авторитет.

Від рівня легітимності влади великою мірою залежить ефективність державного управління. Державні структури не можуть діяти ефективно (особливо, якщо йдеться про демократичний розвиток) без достатнього рівня визнання і підтримки. Та роль легітимності цим не обмежується. Не менш істотним для молодій державі є те, що легітимність визначає перспективи загальносуспільної інтеграції, яка в одному із своїх вимірів виступає як становлення політичної нації на засадах громадянства. Отже, легітимність є однією з передумов формування громадянської нації та індикатором уже досягнутого ступеня її сформованості. Вона створює підґрунтя для об'єднання громадян навколо політичних цілей і цінностей, сприяє формуванню політичної спільноти у межах цілого суспільства [100].

Ефективність – це фактичний засіб визначення рівня, до якого політична система через уряд здатна виконувати свої функції, аби задовольнити як інтереси більшості населення, так і потужних груп у ньому, наприклад, тих, що презентують капітал чи воєнні сили. Легітимність – це здатність політичної системи породити і підтримувати віру в те, що чинні політичні інститути найоптимальніше відповідають усьому суспільству. Рівень легітимності сучасних політичних систем залежить переважно від шляхів, якими вирішуються ключові проблеми, що склалися в суспільстві історично. Легітимність політичної системи визначається тим, наскільки цінності, які вона презентує, відповідають цінностям усього суспільства чи його більшості. Система публічної влади може

визнаватися легітимною незалежно від того, який політичний режим встановлений державою.

Поняття ефективності як таке було введено в обіг С. Ліпсетом в 1960 р. у роботі «Політичний людина. Соціальні підстави політики». Згідно Ліпсета, стабільність влади визначається не одним (легітимність), а двома параметрами - легітимністю і економічною ефективністю влади. Він вважав, що сама легітимність системи влади може досягатися двома шляхами: або за рахунок наступності, сприйняття нею колишніх, одного разу встановлених норм; або за рахунок ефективності, тобто набуття самою системою здібності, навіть відмовившись від традиційних норм, вирішити назрілі, перш за все соціально-економічні проблеми суспільного розвитку. У першому випадку Ліпсет, безсумнівно, мав на увазі виявлений Вебером традиційний тип легітимності, що спирається на патріархальну або станову систему соціальних зв'язків. Це історична ситуація, в якій імператив економічного розвитку ще не проявив себе в якості першочергового і невідкладного. Влада тому може бути стурбована і іншими, "своїми власними" проблемами (інтриги, усунення непокірних, об'єктивно непотрібні зовнішні війни).

Грунтуючись на особистісних і економічних критеріях, С. Ліпсет розділив всі політичні системи на чотири групи: 1 - легітимні, але недостатньо ефективні; 4 - ефективні, але недостатньо легітимні; 3 - політичні системи, які мають і легітимністю, і ефективністю; 2 - системи, в яких втрачена легітимність і відсутній потенціал ефективності.

Ефективність державного управління - це її результативність, ступінь виконання нею своїх функцій у політичній системі суспільства, реалізації очікувань громадян, і перш за все найбільш впливових верств - еліт. Показники, що свідчать про ефективність державного управління, слід шукати у всіх сферах суспільного життя. Світовий Банк виокремлює наступні:

- Рівень економічного розвитку;
- рівень соціального розвитку;

- Рівень фізичної безпеки громадян (рівень злочинності в суспільстві, кількість авто-і авіакатастроф, аварій на промислових підприємствах і т.п.);

- Рівень податків;

- Ефективність інститутів, управлінського апарату;

- Рівень нормативно-правового забезпечення держави;

- Рівень освіти населення;

- Рівень безробіття;

- Рівень конфліктності в системі;

Рівень розвитку громадянського суспільства.

Ефективність влади - величина змінна. Вона може наростати, і тоді влада в суспільстві користується підтримкою, але може і знижуватися, що часто стає причиною наступаючого кризи.

У сучасних умовах легітимність та ефективність державного управління - два найважливіших фактори її стабільності, довіри до неї і підтримки її громадянами [99].

Ефективність можна визначити як ступінь здійснення владою тих функцій та очікувань, які покладає на неї більшість населення.

Виділяють три основні аспекти ефективності системи: участь громадян у політичних виборах; стабільність уряду і політичний порядок. Показники ефективності уряду полягає в тому, чи знайшли підтримку більшості громадян партії чи коаліції партій, що перебувають під контролем глави виконавчої влади країни. Ефективність уряду залежить від складного процесу взаємовідношень між партіями, які контролюють різні гілки влади [1].

Одним з головних показників ефективності державного управління слід зазначити ступінь забезпечення прав і свобод громадян в с державі. Зростання ефективності управління збільшує довіру до неї та підтримку її громадянами.

Ефективність державного управління визначає також її здатність визначати та реалізовувати національні інтереси. Ефективність державного управління - параметр, який нерідко розглядається як доповнюючий або

взаємозамінних легітимність і здатний стабілізувати систему навіть в умовах її недостатньої легітимності.

Держава є центральним інститутом влади у суспільстві і концентрованим здійсненням цієї владою політики. Саме тому, і в теоретичному осмисленні, і в побутовій свідомості, і в дійсності всі три явища — держава, влада і політика — цілком природно ототожнюються.

Ефективна держава - це держава, яка найбільш ефективно використовує здібності своїх громадян.

Світовий банк виділяє наступні принципи функціонування ефективної держави:

- Пряме народовладдя;
- Відкритість;
- Гнучкість (змінність);
- Усунення людського фактора;
- Дотримання законності;
- Простота;
- Контроль;
- Стимулювання;
- Ефективність [100].

Пряме народовладдя - наріжний камінь ефективної держави. Держава створюється для забезпечення потреб більшості, отже, більшість у державі і приймає всі важливі рішення.

Відкритість - саме завдяки вмілому приховуванню інформації і відбувається весь безлад в країні. Публічний доступ будь-якого громадянина держави до всієї інформації дозволить вивести на світло всі тіньові схеми і зробить процес прийняття державних рішень, і розподіл бюджетних коштів та державного майна прозорим, а, отже, і контрольованим. Крім того, буде абсолютно прозоро видно ефективність роботи як всіх бюджетних організацій в цілому, так і окремих працівників. На підставі чого можна буде приймати рішення про скорочення або ліквідації останніх. Крім того, це ліквідує або зведе

до мінімуму спроби державних чиновників вимагати хабарі за сприяння у вирішенні питань[100].

Гнучкість - у разі невідповідності законодавства поточним вимогам, в ефективній державі можливо дуже швидко зміна законодавства за участю максимальної кількості народних мас, активного обговорення і прийняття більшістю найбільш ефективних змін [100].

Усунення людського чинника - в ефективній державі важливі рішення приймаються більшістю, а в разі одноосібного прийняття рішення чиновником, важливу роль грає громадська думка більшості, яка може скасувати таке рішення, а також звільнити самого чиновника. Тому в ефективній державі чиновник лише виконує роботу відповідно зі своїми обов'язками і не може впливати на сам механізм функціонування держави або політичний курс країни. Якщо депутати посміють заблокувати роботу парламенту, на наступний день вони будуть просто звільнені. Всі важливі рішення приймаються народною більшістю, шляхом голосування [100].

Дотримання законності - якщо закон існує, його виконують всі без винятку, інакше це не закон.

Простота - всі закони мають не суперечити один одному і не допускати подвійного тлумачення. Мова написання законів повинен бути простою. Закони повинні бути зрозумілими народу.

Механізм функціонування держави повинен бути простий і зрозумілий кожному громадянину.

Контроль - кожен працівник бюджетної сфери регулярно звітує перед платниками податків про свою роботу. Якщо він не справляється з роботою, його звільняють.

Стимулювання - будь-які конструктивні пропозиції щодо поліпшення роботи системи заохочуються. Чим більшим є внесок, тим кращі заохочення. Пропозиції приймаються від усіх громадян держави [35, с. 122].

Ефективність - для найбільш ефективного використання здібностей громадян держава повинна піклуватися про підвищення рівня життя, здоров'я і

комфорту своїх громадян. Коли людина забезпечила свої потреби, вона може працювати найбільш ефективно. Держава сприяє розкриттю людиною своїх унікальних здібностей.

Названі функції вона реалізує за допомогою: розвитку системи шляхом створення механізмів врахування голосів виборців і пропозицій, обговорень та групової роботи для поліпшення системи і механізму ефективного управління в цілому; постійного використання думки народу у процесі функціонування системи і подальшого розвитку; побудови єдиної комп'ютерної системи контролю роботи бюджетних установ, створення єдиних баз та реєстрів

Перевагами є: простий механізм запитів та отримання будь-якої інформації та документів; повний контроль народом за розподілом бюджетних коштів, державної та іншої власності; просте і ефективне законодавство; важливість і вплив громадської думки; високий рівень освіченості населення; швидкі зміни механізмів функціонування держави, голосування.

З моменту появи першої держави і на багато століть вперед критерієм ефективності вважався зростання: чисельності населення і розміру контрольованих територій. Цей критерій і сьогодні не до кінця втратив своє значення, але вже з'явилися й інші.

Межею ефективності держави є її самозбереження. Держава ефективна до тієї межі, поки вона виявляється здатною до проведення внутрішніх змін без втрати зовнішньої визначеності.

Таким чином, під ефективністю державного управління слід розуміти особливу якісну характеристику процесу державно-правового опосередкування соціальних відносин, яка включає в себе три основних компоненти: 1) результативність тобто ступінь досягнення відповідних цілей; 2) ступінь соціальної цінності отриманих результатів; 3) ступінь моральної досконалості застосовуваних у процесі функціонування державності коштів. Умови ефективності - це обставини, які, з одного боку, сприяють максимальній реалізації цінностям держави, що дозволяє повніше задовольняти інтереси громадян.

До найважливіших умов підвищення ефективності сучасної держави можна віднести:

1) легітимність компонентів держави; нелегітимна державна влада, наприклад, потенційно небезпечна для суспільства, тільки легітимна державна влада може бути в справжньому сенсі ефективною;

2) наявність в якості центрального компонента вітчизняної державності сильної держави;

3) функціонування дієздатного громадянського суспільства, центральним елементом (суб'єктом) якого виступає активна, автономна особистість; держава ефективна тоді, коли відбувається взаємовплив держави і суспільства один на одного;

4) дію в суспільстві ефективною виборчої системи;

5) відповідність застосовуваних державно-правових коштів, тобто форми (зокрема, правових стимулів і правових обмежень), інтересам, мотивів і установок, тобто змістом;

6) досконалість законодавства;

7) досить високий рівень правосвідомості, правової культури суспільства та окремих громадян;

8) стан законності;

9) створення конкретної, чіткої, зрозумілої і доступної кожному громадянину системи державно-правових стимулів і обмежень.

Ефективна система державного управління - це система, в якій:

1) держава в змозі, встановлюючи норми права, вважати себе зв'язаною ними, підкорятися праву завжди і у всьому, тобто самообмежуватися в ім'я загального блага;

2) діє принцип взаємної відповідальності держави і особистості при пріоритеті у їхніх взаєминах прав і свобод людини і громадянина;

3) в якості партнера сильної держави функціонує дієздатна громадянське суспільство, головним суб'єктом якого виступає активна, автономна особистість,

а діяльність держави націлена на формування і розширення верстви таких громадян;

4) держава в змозі не тільки забезпечити визнання, дотримання та захист прав людини, а й створити, підтримувати та вдосконалювати порядок, при якому неухильно виконуються обов'язки [99].

Ефективність держави по-різному оцінюється групами та прошарками, в сукупності складовими суспільства, в тій чи іншій країні: критерій влади ніколи не співпадає з уявленнями опозиції. У будь-якому випадку, критерій оцінки відображає ступінь відповідності напрямів, форм і методів формування та використання державних ресурсів основним, найбільш значущим інтересам тієї або іншої соціальної групи. І оскільки різняться інтереси, то не можуть співпасти і критерії оцінки, вони можуть бути до певної межі узгоджені, але їх відмінності будуть існувати завжди.

Ефективне державне управління забезпечує сприятливе середовище для розвитку всіх форм громадської діяльності, включаючи економічну. І тут існує проблема адекватності уявлень можновладців про суть і реальне наповнення процесів господарської діяльності. Для того, щоб реформувати економіку потрібно представляти причини, що призводять до необхідності проведення новацій, як і чинники, що визначили невдачі попередніх спроб цього домогтися. Державну машину можна визнати ефективною тільки в тому випадку, якщо прийняті управлінські рішення ґрунтуються на досить глибокому розумінні суті що відбувається у всіх сферах суспільного життя, і в першу чергу - в економіці [48].

Будь-який з напрямків діяльності, які наповнюють державу: фіскальний, оборонний, соціальний, економічний, гуманітарний - є предметом окремої оцінки громадськими інститутами, що виражають інтереси кожної суспільної групи. Ефективність держави ґрунтується на здатності системи управління забезпечувати пропорційність при динамічному розвитку всіх цих напрямків, кожний з яких є ще й конкурентом за завжди обмежені ресурси [83].

При всій суперечливості інтересів різних груп і прошарків, є те, що об'єднує їх у суспільство - одночасне прагнення і до зміни, і до збереження форми-держави. Відповідність зусиль у цих протилежних напрямках: велика і невирішена проблема - історія показує, що держави іноді розпадаються й у цьому груповий егоїзм грає не останню роль.

В основі руйнування держави, тобто переходу кордону неефективності, лежить глобальне, що не піддається вирішенню при сформованому державному ладі протиріччя-диспропорція. Джерело цієї диспропорції може бути будь-яким: природним, економічним, соціальним, зовнішнім, внутрішнім, або будь-якої їх комбінацією. Ігноровані або не підлягають усуненню диспропорції нарастають і множаться. До певного моменту інерційність, властива суспільним системам, стримує розвал неефективної по суті своєї держави, але це не може тривати нескінченно.

Ефективною державу робить система управління нею, у тому випадку, якщо вона виявляється здатною підтримувати пропорційний розвиток усіх його структурних елементів. Ефективність державного управління полягає в його здатності оперативно діагностувати диспропорції, організовувати їх усунення, без формування нових - тобто без обміну одних диспропорцій на інші. Ефективна держава є складним компромісом між її консервативною формою і динамічним змістом суспільних процесів [100].

Під ефективним державним управлінням розуміється така держава, яка максимально використовує енергію приватного підприємництва та громадян, виступаючи в ролі їхнього партнера і каталізатора діяльності, а не обмежуючи можливості для взаємного партнерства.

Держава може називатися ефективною тільки тоді, коли вона сама послідовно дотримується встановлених нею самою правил і в змозі забезпечити, щоб цим правилам неухильно слідували і всі інші гравці - регіони, місцева влада, бізнес спільнота, окремі корпорації, політичні та інші неурядові об'єднання, групи інтересів і приватні особи.

Взаємопов'язаний, несуперечливий, системний характер правилами гри надає чітке визначення державою вищих пріоритетів, принципів і цінностей, яким підкоряється і поточне законодавство, і складається практика. Вони безпосередньо впливають з обраного проекту суспільства.

Один з таких принципів - підпорядкування влади закону і обмеження влади законом. Відмова від слідування цьому принципу робить мету формування ефективної держави ілюзорною. Він не підсилює, а послаблює державу. Загальний стандарт розмивається. Керованість державним апаратом і суспільством падає. На чолі діяльності держави виявляється не загальний, а приватний інтерес. Ефективна держава підміняється державою з рисами авторитаризму, тоталітаризму, а на ділі слабкою державою. Коли мова йде про благо країни, держава має право і повинна обмежувати свободи, протиставляти себе приватному інтересу, приймати найжорсткіші заходи. Вона є публічною владою і діє в інтересах усього суспільства в цілому. Робити обмежувальні, жорсткі або репресивні заходи держава може тільки в рамках закону, в ім'я закону і лише законними способами. При цьому держава повинна слідувати деякому набору елементарних вимог. У їх числі обов'язково фігурують пропорційність, неприпустимість повторного судового переслідування за одне й те саме правопорушення. Коли законність стає нормою існування всіх державних структур, носіїв публічної влади та її представників, держава в змозі затвердити законність і як норму життя всього суспільства в цілому.

Ефективна система державного управління, підпорядковуючи всі свої дії законності і вимагаючи її від інших, піклується, перш за все, про своїх громадян. Вона захищає їх від сваволі і насильства і надає їм рівні можливості. Захист прав людини з гасла і декларації перетворюється в імператив роботи чиновництва всіх рівнів. Адже громадяни країни є і електоратом, та платниками податків. Від їхньої довіри, підтримки, активності та участі залежать і реалізація задуманого проекту суспільства, і нормальне функціонування держави. Майбутнє країни створює не держава, а люди що її населяють. Превалювання держави над потребами окремої людини може лише знову привести до відчуження

особистості. Цьому повинен перешкоджати суворий непідкупний суд, гарантований доступ до правосуддя та справедливий судовий розгляд [100].

Інший обов'язковий принцип - поділ влади. У кожній країні встановлюються свої заборони і противаги. Одноманітності в цьому відношенні немає і бути не може. Але баланс повинен існувати. У короткостроковій перспективі об'єднання функцій і повноважень в одних руках іноді дає позитивний ефект. Це може сприяти виходу країни з кризи. Концентрація і централізації влади, як показала практика, при певних умовах спрацьовують на етапі індустріалізації, при виході з перехідного періоду. Але перспективу побудови сучасної держави і суспільства вони тільки віддаляють.

Поділ влади означає, що загальні правила гри встановлюють виборні органи влади. Вони ж здійснюють контроль за діяльністю виконавчих структур. Виконавча влада на те і виконавча, щоб проводити закони в життя і стежити за тим, щоб всі грали за одними і тими ж правилами. Але поділ влади набагато багатший за своїм змістом, ніж проста спеціалізація за родом діяльності і розподіл функцій. Все це забезпечує змагальний політичний процес, публічність політики, представництво різних інтересів суспільства. У разі підпорядкування виборних органів бюрократії втрачається легітимність влади та її представницький характер. Різко зростає ціна допущених політичних помилок. Вся політична система країни виявляється менш гнучкою і стійкою.

Вищою метою, невід'ємною функцією і призначенням влади, як і управління в цілому, є збереження і розвиток, адаптація всієї системи - в цьому випадку політичної влади - суспільства.

Проблема ефективності виявляється безпосередньо пов'язаною з проблемою визнання суспільством правомірності, справедливості існуючої політичної влади. І хоча в розпорядженні еліти, знаходяться всі ресурси влади, це не може гарантувати її стійкості власного становища без набуття вирішального ресурсу - добровільної згоди на те основної частини населення.

Визнання даної публічної влади - її інститутів, рішень і дій - правомірними називають легітимністю. Таким чином, легітимність публічної влади пов'язана з

її ефективністю. Співвідношення ефективності і легітимності безпосередньо пов'язано зі стабільністю політичної системи та суспільства в цілому.

Ефективна держава в XXI столітті - це держава, здатна ставити і досягати поставлені цілі, спрямовані на підвищення якості життя громадян, зростання економіки, забезпечення безпеки і цілісності самої держави [1].

Ефективність діяльності держави може бути забезпечена завдяки її переорієнтації на ті основні державні задачі, які не в змозі вирішити ринкові сили чи добровільні об'єднання громадян. Ефективність – це здатність при необхідності мобілізувати населення та адаптувати систему до нових вимог. Показниками ефективності є: рівень прибутків населення; індекс інфляції; показник тривалості життя та динаміка економічного розвитку.

Таким чином, основні риси влади – легітимність і ефективність. Якщо легітимність мотивується ціннісними моральними представленнями громадян, то ефективність пов'язана з оцінкою влади з інструментальної точки зору – що вона дає або може дати людям. Ефективність – це результативність влади, що характеризується саме мірою виконання нею своїх функцій, реалізацією вимог громадян. Не дивлячись на мотиваційні відмінності, легітимність і ефективність влади тісно зв'язані: будь-які типи легітимності багато в чому визначаються надіями на її ефективність. З іншого боку, досягти ефективності, не володіючи легітимністю, тобто підтримкою громадян, досить складно. Головним об'єктивним виявом ефективності державної влади є ступінь забезпечення нею прав і свобод громадян. Чим ефективніша влада, тим більшу підтримку населення вона має. Легітимність влади, підтримка її населенням, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності влади. Влада як забезпечення прав людини тим ефективніша, чим вищий є її авторитет і чим більшими ресурсами вона володіє. Ефективною система державного управління буде тоді, коли нагальні життєві проблеми населення будуть вирішуватись безпечляційно і у відповідні терміни. Ефективністю влади можна вважати і як суму – своєчасність, професійність та організаційна підтримка.

РОЗДІЛ 3

ЕВОЛЮЦІЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Метою розділу є осмислення проблеми легітимності в українському соціумі, дослідження особливостей взаємодії влади та населення протягом незалежного розвитку України та визначення принципів конструювання нового формату діалогу між державою та суспільством на сучасному етапі, що забезпечує ефективність державної управлінської моделі.

Легітимність особливо важлива для систем, які здійснюють перехід від тоталітарних і авторитарних і до демократичних форм правління, тому що демократія може працювати лише за підтримки громадян. В цьому контексті важливим є розгляд легітимності влади в Україні від здобуття незалежності до сьогодення, головні особливості цього процесу та технології.

В перехідних суспільствах, в умовах політичної нестабільності проблеми легітимності політичної влади набувають особливого значення, що стосується й України.

Легітимність - це визнання влади народом, навіть якщо воно й не супроводжується особливим схваленням дій певного конкретного уряду. Йдеться про визнання політичного режиму у цілому, а не окремих владних структур чи окремих політиків; про міру його легітимності на певному часовому відрізку, а не про щось абсолютне і раз назавжди дане. Критичне ставлення громадян до влади є нормою демократичних суспільств. І лише в тому випадку, коли стійка більшість населення не бачить способів до покращення, вдосконалення чинної системи влади, можна говорити про те, що політичний режим є нелегітимним [51].

Від рівня легітимності влади великою мірою залежить ефективність політичного управління. Державні структури не можуть діяти ефективно (особливо, якщо йдеться про демократичний розвиток) без достатнього рівня визнання і підтримки. Та роль легітимності цим не обмежується. Не менш істотним для молодій державі є те, що легітимність визначає перспективи

загальносуспільної інтеграції, яка в одному із своїх вимірів виступає як становлення політичної нації на засадах громадянства.

Легітимація влади і ефективність державного управління залежать від нормативно-правового оформлення легальності (нормативна легітимація) державних інститутів в політичній системі.

Перший рівень нормативної легітимації державної влади – це статутна легітимація як установа конституційних органів влади і закріплення їх повноважень. Конституція може встановлювати принципово нові органи державної влади або знову легітимізувати раніше існуючі органи з оновленим статусом чи зміненним обсягом повноважень [75, с. 105].

Другий рівень легітимації державної влади – це процедурна легітимація, яка встановлює різні способи формування органів державної влади, передбачених конституцією. Процедурна легітимація може бути заснована на виборах (Верховна Рада України, Президент України), призначенні (Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України (ч. 1 ст. 114 Конституції України); Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України (ч. 3 ст. 114 Конституції України); Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України (ч. 3 ст. 118 Конституції України); Прокуратуру в Україні очолює Генеральний прокурор, якого призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Президент України (ст. 131 Конституції України) та конкурсі (призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом (ч. 2 ст. 128 Конституції України), відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку (ч. 2 ст. 148 Конституції України). Для законодавчих та представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, формування яких відбувається на основі виборів

(всезагальних, рівних, прямих, вільних, шляхом таємного голосування), процедурна легітимація ґрунтується на принципах абсолютної чи відносної більшості та пропорційного врахування голосів виборців, якщо застосовується пропорційна виборча система. Лише процедурні умови демократичного створення правових статутів забезпечують легітимність прийнятого закону [75, с. 106].

Третій рівень легітимації державної влади – функціональна легітимація державної влади, яка передбачає певні вимоги до змісту діяльності органів влади та вищих посадових осіб держави. Вона вимагає систематичної змінюваності влади та її підконтрольності громадянському суспільству. Політичний контроль за державною владою є неодмінною умовою її легітимності, тому потребує конституційного закріплення. Функція легітимації конституції реалізується через дотримання конституційних принципів. Конституційні принципи легітимності державної влади – це відправні засади, незаперечні вимоги, висунуті до формування та функціонування державних органів із метою чіткого визначення їх повноважень та спрямування діяльності на забезпечення як особистих, так і громадянських прав. Це своєрідна система координат, в рамках якої розвиваються правовідносини між публічною владою та громадянським суспільством, і водночас вектор, який визначає напрям їх розвитку [75, с. 106].

Практика українського державотворення продемонструвала кілька спроб пошуку вдалої моделі легітимації влади. Аналізуючи ці спроби, можна виділити певні легітимаційні періоди, характерною рисою яких було домінування певного джерела забезпечення легітимності та налаштованих під нього моделей легітимації влади. Хронологічні межі є умовними, встановленими на основі аналізу галузевих досліджень та суб'єктивної оцінки розвитку та трансформації політичної системи України.

1) 1991–1999 рр. У цей період переважно застосовувалися моделі та технології, в основі яких знаходилися ідеологічні джерела забезпечення легітимності влади. На тлі суспільно-політичного пожвавлення та емоційного підйому суспільства, правляча еліта запропонувала суспільству кілька шляхів

державотворення та методів забезпечення легітимності. Особливістю легітимаційного процесу цього періоду були розбіжності у цілях та завданнях державотворення та легітимації, які озвучувалися публічно, і тими, які малися на меті провладною елітою;

Крах комуністичного режиму в СРСР не в останню чергу пов'язують із кризою легітимності. Ця криза виникла внаслідок неузгодженості цілей і цінностей правлячого режиму з уявленнями більшості громадян про необхідні форми і засоби політичного регулювання, норми справедливого правління та інші цінності масової свідомості [62, с. 580].

Проголошення незалежності України в серпні 1991 року, грудневий референдум та обрання першого Президента України в тому ж році заклали підвалини легітимації нової влади. Цей процес відбувався в період трансформації, коли суспільство зазвичай накопичує і деякий час зберігає велику кількість суперечностей стосовно характеру і функціонування владних інститутів, на яких до того ж позначається зміна системи цінностей. Це природно призводить до слабкої підтримки влади суспільством. Крім того, на відміну від країн Центрально-Східної Європи, на характер легітимаційних процесів в Україні упродовж перших років незалежності негативно впливав той факт, що практично не відбувалося оновлення політичної еліти. Легалізація влади шляхом виборів пом'якшила проблему дуже незначною мірою, оскільки, узаконивши своє право на керівництво державою, еліта не спромоглася забезпечити (зміцнити) легітимність за допомогою економічних і соціальних успіхів. Натомість стало очевидною її орієнтація на самозбагачення і концентрацію власності в своїх руках, чому сприяли ініційовані нею процеси приватизації та формування ринкових відносин. Внаслідок їх номенклатурності і непрозорості відбулася взаємна конвертація влади і власності, монополізація суспільних ресурсів та творення панівного класу на олігархічно-кланових засадах [49, с. 581].

Зростання інтересу до проблеми легітимності у вітчизняній науці припадає на початок 1990-х років, що обумовлено здобуттям Україною суверенного статусу та як наслідок початком процесу державотворення. Отримавши

незалежність, українське суспільство постало перед необхідністю успішного розв'язання чи не центрального питання усієї політичної системи – налагодження конструктивного діалогу між владою та громадянами. Трансформація традиційних політичних структур радянського зразка, поступовий та нелегкий процес становлення інституцій громадянського суспільства, посилення ролі та значення у соціально-політичному житті засобів масової інформації стали ознаками переходу українського соціуму від тоталітарних форм легітимації державної влади до демократичних.

Для легітимації України як незалежної держави на початку 1990-х років склалось декілька вагомих причин:

1. Криза централізованої радянської моделі управління, що виявилась у неспроможності адекватно реагувати на процеси, які відбувались в суспільстві, ефективно керувати ними й забезпечувати його прогрес.

2. Нормативно-ціннісна криза, яка виразилась у розповсюдженні подвійної моралі, подвійних соціальних стандартів, що втілювалось у привілеях для номенклатурних працівників, спецрозподільниках, особливих умовах життя для партійно-управлінської еліти на фоні зниження реальних доходів населення та обмежень соціальної мобільності для більшості соціальних суб'єктів.

3. Економічна криза та загальне зубожіння суспільства.

4. Пропаганда з подачі західних спецслужб та розповсюдження переконань серед широких мас радянського населення щодо привабливості переходу до ліберально-демократичної, капіталістичної моделі суспільства

5. Переконаність більшості жителів УРСР під впливом пропаганди національно-політичних сил в економічних перевагах незалежного існування Української держави. Національно-політична пропаганда успішно використала міф про несправедливий для України розподіл результатів господарської діяльності республік в рамках СРСР.

24 серпня 1991 року Верховна Рада УРСР проголосила Україну незалежною державою («за» - 346, «проти» - 1). Акт проголошення незалежності України був легітимним політичним кроком, оскільки на той момент була

відсутня конструктивна альтернатива утвердженню незалежності України. Радянський Союз не міг уже існувати в старій конструкції, а новий союзний договір, який би передав республікам значно більшу владу, не був укладеним. До того ж, надії на укладення такого договору на прийнятних для України умовах завдяки ініціативі «зверху» розвіялись у прах зі здійсненням спроби антиконституційного перевороту в СРСР спеціально створеним для цього страх минулого довершив справу остаточної делегітимації політики керівництва СРСР, в основі проведення якої все більше проявлялась нездатність запропонувати конструктивний, послідовний та прийнятний для суспільства курс реформування [43, с. 122].

Легітимність проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. була зумовлена усвідомленням суспільством неминучості і необхідності цього акту в умовах соціально-економічної й політичної кризи, падіння легітимності союзного керівництва та престижу комуністичної партії, потреби втілення в життя положень Декларації про державний суверенітет України.

Велику роль в легітимації незалежності України відіграв страх перед поверненням до тоталітарного минулого. Тому проголошення та утвердження незалежності вже сприймалось не як потурання радикальним нахилам українських націоналістів, а як захист демократії, життєва потреба. Захистом незалежності та демократії було продиктовано рішення спочатку про припинення (26 серпня), а потім про заборону (30 серпня) діяльності Компартії України Президією Верховної Ради, яке, щоправда, у грудні 2001 р. було визнано неконституційним. Для легітимації та незворотності набуття Україною статусу незалежної держави вже 24 серпня 1991 р. Верховна Рада прийняла рішення щодо розробки законів про збройні сили й органи безпеки України та підпорядкування збройних сил, що знаходились на українській території. 20 вересня 1991 р. був ухвалений закон «Про створення Служби національної безпеки України», 4 листопада – закон «Про Національну гвардію України», 6 грудня 1991 року – «Про Збройні сили України».

1 грудня 1991 року на Всеукраїнському референдумі 90,9 % його учасників підтримали проголошення незалежності України. Результати референдуму означали демократичну, всенародну легітимність незалежного статусу Української держави. Водночас з референдумом відбулись вибори першого Президента України. Серед шести кандидатів (В.Гриньов, Л.Кравчук, Л.Лук'яненко, Л.Табурянський, В.Чорновіл, І.Юхновський) перемогу отримав Леонід Кравчук, за якого проголосувало 61,6 відсотків виборців.

Відразу ж після демократичного здійснення внутрішньої легітимації незалежності України на референдумі почалась її легітимація ззовні. 2 грудня 1991 року Україну визнали Польща і Канада, 4 грудня – Литва і Латвія, 5 грудня – Росія і Болгарія, 19 грудня – Швеція, 24 грудня – Норвегія, 25 грудня – США. Протягом першого року самостійності її визнало більше 130 держав. Дипломатичні відносини було встановлено в повному обсязі з 110 з них, а 40 країн відкрили свої представництва в Києві.

8 грудня 1991 р. у Біловезькій пуці біля Мінську була підписана угода між Росією, Україною та Білоруссю як державами-засновницями СРСР про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД). В угоді було констатоване припинення існування СРСР та проголошене створення СНД.

Зовнішньополітична легітимація політики України в рамках СНД дозволила забезпечити реалізацію національних інтересів, в основному вирішити проблему кордонів, урегулювати питання щодо спадщини СРСР, гарантувати безпеку країни; в економічній сфері забезпечити стабільність поставок енергоносіїв в Україну та транзиту товарів через території інших держав.

2 липня 1993 р. Верховна Рада схвалила «Основні напрями зовнішньої політики України». Легітимаційна перспектива була визначена чітко сформульованою ціллю, яка ставилась перед Україною в сфері зовнішньої політики – «стати впливовою світовою державою, здатною виконувати значну роль в забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі». На цьому шляху передбачалось утвердження і розвиток України як незалежної

демократичної держави; забезпечення стабільності міжнародного становища України; збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів; включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного економічного розвитку, забезпечення потреб громадян і підвищення добробуту народу; захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями і вихідцями з України, подання їм допомоги згідно з міжнародним правом; поширення в світі образу України як надійного і передбачуваного партнера.

Легітимації державної політики України на міжнародній арені сприяли проголошення нею намірів стати без'ядерною державою, додержуватись принципів незастосування сили та загрози силою, вирішення будь-яких міжнародних спорів виключно мирними засобами, відмови від територіальних претензій до сусідніх держав, визнання пріоритету норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

Іншим важливим напрямом зовнішньої легітимації державної політики України є зближення з західними країнами, інтеграція в європейські структури. Розбудова стосунків з західноєвропейськими державами мала створити умови для відновлення давніх політичних, економічних, культурних, духовних зв'язків України з європейською цивілізацією, прискорення демократизації, проведення ринкових реформ та оздоровленню національної економіки. Водночас уважалось, що таке співробітництво стане підґрунтям для розширення участі України в європейських структурах та майбутнього інтегрування її господарства до загальноєвропейського і світового економічного простору.

Знаковою подією в розвитку демократії в Україні стало прийняття 28 червня 1996 р. нової, нині чинної Конституції. В ній Україна була проголошена суверенною, демократичною, соціальною та правовою державою. Отже, були визначені магістральні напрями легітимації державної політики. Конституція передбачає встановлення, визнання і підтримку чинної влади основним законом, її опору на закони держави, вказує насамперед на формально-юридичну сторону

функціонування державної влади і є основою її легальності [44,с.35].

Легітимацію державної політики в Україні за роки незалежності багато в чому визначала будова законодавчої влади. Спочатку (у 1990 та 1994 рр.) членів Верховної Ради – народних депутатів України – обирали за мажоритарною системою, за якої партійна приналежність кандидатів не відігравала суттєвої ролі. Хоч для роботи в парламенті утворювалися тимчасові фракції за партійною приналежністю, відсутність чіткої політичної структури законодавчого органу негативно впливала на стабільність його роботи. Офіційні механізми взаємного впливу законодавчої та виконавчої влади одна на одну були занадто складними, що призводило до численних конфліктів і унеможливлювало ефективну протидію зловживанням владними повноваженнями.

Нова Конституція України 1996 р. частково усунула суперечності в організації державної влади, утвердивши президентсько-парламентську модель управління, необхідність у механізмах якої її прихильники пояснювали перехідним станом українського суспільства, потребою швидкого реагування на зміни в економічній ситуації. На Верховну Раду покладалось створення нової законодавчої бази, а розв'язання поточних проблем суспільного життя – на Президента і фактично підпорядкований йому уряд – Кабінет Міністрів.

Конституція України визначила правові межі державного примусу щодо суспільства і громадян. Однак через недосконалість інститутів судового і не судового захисту прав громадян, особливо в частині процесуальних процедур, а також незрілості громадської культури, державного монополізму в інформаційному просторі, влада часто вдавалась до не правових засобів примусу: неконституційних домагань, шантажу, підкупу, бюрократичних зволікань у вирішенні тієї чи іншої справи, репресивних переслідувань та ідеологічних маніпулювань громадською думкою (формування вигідних для влади стереотипів, дискредитація людей, незручних або небезпечних для її панування). Подібні форми примусу поширюються на всі владні відносини, у тому числі й політичні [37, с. 148].

2) 1999–2004 рр. означив домінування адміністративно-корупційної моделі легітимації, джерелом якої є примус, застосування сили та маніпуляція. Взавши курс на побудову авторитарного режиму, українська провладна еліта так і не змогла його реалізувати в повній мірі. Тож вимушена була дотримуватися певних процедур здійснення влади та легітимаційних дій. Складність цього періоду полягав ще й в тому, що з різних причин керівництво не могло і не мало можливості встановити авторитарну модель управління та відповідну систему забезпечення легітимності. Знаходячись на [179, с. 154] роздоріжжі, українська провладна еліта змушена була маневрувати, зберігаючи видимість демократичних процедур управління та забезпечення легітимності, і одночасно проводити політику, характерну для авторитарного режиму [179, с. 155].

Отримана в спадок від радянських часів модель забезпечення легітимності влади, заснована на переважному використанні примусу та сили, вже не могла ефективно використовуватися в практиці державно-політичної діяльності, а нової моделі створено не було. Проблема ускладнилася тим, що правляча еліта персонально майже не змінилася, продовжуючи діяти та керувати державою та суспільством за допомогою тих же методів та технологій, що й за радянських часів. Стара провладна еліта, як засвідчили подальші події, не бажала та, вірогідніше за усе, і не могла змінити стиль свого керівництва. В той же час суспільство стримано, але наполегливо, почало вимагати змін. Атмосфера відкритості та свободи, наочний приклад успішних суспільно-політичних та економічних змін у ряді країн колишнього СРСР та соціалістичного табору спонукала до цього. Наслідком цього протиріччя став ріст спротиву існуючому режиму з боку суспільства, що став помітним з початку 2000-х років, а кульмінацією його стали події 2004 року.

Політичний режим першого десятиліття незалежності, будучи політично, економічно неефективним та безперспективним, поступово втратив кредит довіри та легітимності, який він отримав після здобуття Україною незалежності 1991 р.. Представники правлячої еліти не врахували той факт, що легітимність на відміну від влади, не можна отримати в повне використання на певний час. Її

потрібно весь час підтримувати ефективними та суспільно значимими справами та діями.

Основним джерелом та засобом легітимації влади в Україні після здобуття незалежності залишалися вибори. Вони є чи не єдиним засобом скорочення дистанції між політикою держави та очікуваннями громадян на загальнодержавному рівні, проте навіть вони не спроможні пом'якшити зазначене протиріччя: вже досить звичною стала картина, коли чи не наступного дня після завершення виборчої кампанії рейтинг довіри населення до тих, кого ще вчора було обрано до вищих органів державної влади знижується до мінімальних показників.

Виборча модель легітимації є загальноприйнятою в більшості демократичних країн світу, але це формалізована сторона легітимності, вона потребує доповнення за рахунок залучення до легітимаційного процесу інших джерел забезпечення легітимності влади. В демократичних суспільствах виборча легітимація зазвичай доповнюється усталеними традиціями підтримки та визнання суспільством правомірності дій влади, а також дієвим впливом на процес прийняття політичних рішень інститутів громадянського суспільства. В авторитарних та тоталітарних суспільствах виборча легітимація носить, в більшості випадків, формальний характер, хоча і зберігається, та замінюється силовим примусом.

На тлі суспільно-політичного похвалення та емоційного підйому суспільства, правляча еліта запропонувала суспільству кілька шляхів

державотворення та методів забезпечення легітимності. Особливістю легітимаційного процесу цього періоду були розбіжності у цілях та завданнях державотворення та легітимації, які озвучувалися публічно, і тими, які малися на меті провладною елітою. Як не парадоксально, але актуалізація питання розбудови держави маскувало бажання реалізації владних амбіцій окремих політиків, високопосадовців та їх оточення.

Складність української ситуації полягала ще й в тому, що з різних причин керівництво не могло і не мало можливості встановити авторитарну модель

управління та відповідну систему забезпечення легітимності. Знаходячись на роздоріжжі, українська провладна еліта змушена була маневрувати, зберігаючи видимість демократичних процедур управління та забезпечення легітимності, і одночасно проводити політику, характерну для авторитарного режиму.

Особливо це стало помітно наприкінці 90-х рр., коли було здійснено спробу встановлення авторитарного домінування. Проте, під тиском зовнішніх джерел забезпечення легітимності, світової спільноти, міжнародних організацій та керівництва певних країн, ця спроба виявилася невдалою.

В цей час виборча модель забезпечення легітимності влади, фактично була єдиною дієвою моделлю легітимації в Україні середини-кінця 90-х рр., яка почала набувати формалізованого вигляду. Президентські вибори 1999 р. та парламентські 1998 та 2002 рр. продемонстрували те, що суспільство втратило контроль за діяльністю державних владних інституцій. На практиці, головним чином, почали використовуватися методи проведення виборів, що ґрунтувалися не на вільному волевиявленні громадян та врахуванні інтересів суспільства, а на маніпулятивних технологіях. Тож вибори стали прикриттям для подальшої узурпації влади певними кланами та фінансово-промисловими групами. Втрата останньої можливості впливу суспільства на процес формування органів влади та їх діяльність, якою протягом 90-х рр. в Україні були вибори, які спричинили соціальний протест, наслідком якого була Помаранчева революція 2004 р.

Таким чином, незалежність не спричинила зміни якісно політичної еліти в Україні. Однак факт незмінності проблематизував проблеми легітимності, основи, на яких еліта продовжувала здійснювати владу. Подальша легалізація з 2005р. шляхом чесних виборів пом'якшила проблему дуже незначною мірою, оскільки, узаконивши своє перебування при владі, еліта зобов'язана забезпечувати легітимність з допомогою економічних і соціальних успіхів. Якщо, як у випадку з Україною, успіхів немає, то необхідно розробляти й застосовувати технології, які дають змогу компенсувати дефіцит легітимності.

Хоча формальна легальність здобувалася в процесі багатопартійних виборів у вищій законодавчий орган, наприклад, і також з використанням

змішаної, пропорційно-мажоритарної виборчої системи. Але без легітимації «знизу» суб'єкти влади неминуче вимушені були звертатися до технологій забезпечення самолегітимації.

Саме в цей період часу система «патрон – клієнт» переживала в Україні справжній ренесанс. Склавшись, очевидно, у внутрішньоелітному просторі, вона поступово поширилась на все суспільство.

Отже, влада, як і раніше, задовольнялась лише формальною легальністю, отриманою в ході законодавчо встановлених виборчих процедур». Реалізація такої стратегії державотворення та моделей легітимації призвело до неефективного державного управління, втрати темпу розвитку, ресурсів та легітимаційного потенціалу. Наслідком чого стала перманентна криза політичного, адміністративного, економічного наукового та духовного життя України першого десятиліття незалежності.

Таким чином, процес становлення легітимації в Україні до 2004р. від здобуття незалежності був складним, але він був обґрунтованим рядом вагомих причин, серед яких: економічна криза, нормативно ціннісна криза та криза централізованої радянської моделі управління.

3) кінець 2004 – початок 2006 рр., помітно вирізнявся серед інших джерелом легітимності та легітимаційною зорієнтованістю. Події «помаранчевої революції» означили перехід до персоналізованої легітимації, джерелом якої стали особистісні якості лідера та активна позиція суспільства. Демократичні процедури формування нової влади мали закріпити означену позицію. Але, як виявилось уже через півроку, ця модель легітимації, з точки зору можливості її реалізації, виявилася найменш вдалою в історії новітньої України. Причиною цього стали, перш за все, невідповідність заявлених новою владою принципів управління та персонального складу керівництва нових органів влади, відсутність реального бажання та можливості провести докорінні зміни стилю управління та реформування політичної системи країни [179, с. 156].

Аналізуючи проблему легітимності після 2004 р., варто зазначити, що специфіка легітимації влади в Україні визначається не стільки раціональними

чинниками західноєвропейського зразка (традиційна повага до закону, визнання довершеності політико-правових процедур Ротації влади), скільки ціннісно-нормативними параметрами. Поширення атмосфери правового нігілізму, скептичне ставлення до законодавчих процедур де-факто позбавило виборчий процес легітимних ознак. Ситуація ускладнюється й особливостями соціокультурного, історичного розвитку української нації: тривалий період існування під тиском іноземного панування сформував у масовій свідомості стійке несприйняття владних повноважень, опозиційне ставлення до влади та бажання її позбутися. Останнє сприяло утвердженню конфронтаційного типу політичної культури, що в свою чергу знищувало будь-які підвалини суспільної підтримки політичних рішень. Це зрештою пояснює неспроможність численних політичних сил, що виборювали владу на різних етапах незалежності, побудувати ефективний механізм управління як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні подолати загрожуючі масштаби корупції та взяти під контроль тіньовий ринок обігу товарів та послуг.

В Україні легітимація політики після 2004 р. мала свою специфіку. Вона носила не активний, а реактивний, пасивний характер. Це означало, що процес легітимації диктувався обставинами. Він спрямований був не на звільнення, розширення потенціалу політики, а на збереження соціальних, політичних, економічних та інших позицій правлячих груп. У багатьох випадках перевага віддавалась не визнанню державної політики широкою громадськістю, а визнанню з боку фінансово-економічних кіл, міжнародних блоків та організацій, впливових держав світу. Це призвело до того, що легітимація політики через демократичні, виборчі процедури носила багато в чому формальний характер.

Демократичні процедури формування нової влади мали закріпити означену позицію. Але, як виявилось уже з 2005р., ця модель легітимації, з точки зору можливості її реалізації, виявилася найменш вдалою в історії новітньої України. Причиною цього стали, перш за все, невідповідність заявлених новою владою принципів управління та персонального складу керівництва нових органів влади, відсутність реального бажання та можливості провести докорінні

зміни стилю управління та реформування політичної системи країни. Владні амбіції та особисті інтереси пересилили необхідність виконання передвиборчих та проголошених на «майдані» обіцянок. Розчарування суспільства, яке наддало «помаранчевим» лідерам небачений як для історії України, і не лише періоду незалежності, кредит легітимності та довіри, дуже швидко зруйнувало ідеалістичне бачення майбутнього держави та суспільства. Тож і криза легітимності «помаранчевої» влади в цілому та її лідерів поодиноці, була блискавичною та неминучою. Її наслідком стала поразка нової влади на парламентських виборах 2006 р. [42, с. 32].

4) 2006 – 2010 рр., означив глибоку кризу легітимності. Структурно-залишкова модель легітимації, в основі якої лежить традиція збереження певної структури є найбільш слабкою та небезпечною з точки зору перспектив державотворення та ефективного управління державою. 2006 –2010 рр., в Україні був періодом глибокої кризи легітимності публічної влади в основі якої була структурно-залишкова модель легітимації, яка характеризується традицією збереження певної структури і проблемами суверенітету. Вона є найбільш слабкою та небезпечною з точки зору перспектив державотворення та ефективного управління державою.

Вітчизняна державного управління політичною елітою в цей період призвела до втрати нею легітимності. У цей період легітимність влади в Україні забезпечувалася на визнанні законності факту її обрання. Розглядаючи межі легітимності влади з позиції закону та права, С. Балан слушно зауважує, що тогочасне правотворення перестало відповідати всім основним критеріям легітимності: звичними стали порушення ієрархії правових актів, ігнорування процедури ухвалення законів, притлумлення принципу справедливості права, врешті-решт, відсутність будь-якої дискусії між владою та суспільством щодо меж правового регулювання відносин. В Україні немає інституалізованих моделей правової комунікації. Тогочасні події з ухваленням Закону України «Про засади державної мовної політики», не кажучи про ратифікацію Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського

флоту Російської Федерації на території України у 2010 р. [], з усією очевидністю демонструють суспільству головну тезу тогочасної влади: в державі домінувало лише право сильного [17].

В сучасній Україні, так само як у більшості держав, які з'явилися на пострадянському просторі, характерною була ситуація, коли органи державної влади, на які покладена функція забезпечення конституційності, діяли всупереч принципу розподілу влади, намагаючись перейняти на себе якомога більші повноваження, які часто є для них нехарактерними. Наслідком цього є відкрите протистояння між різними гілками влади, яке переноситься на особистісні стосунки між вищими посадовими особами державами, а також на місцевий рівень [179, с. 156].

5) 2010–2014 рр. відзначився ще стрімкішим та граничним падінням рівня легітимності влади в Україні. Таким чином, криза легітимності влади не лише наблизилася до своєї критичної межі, а стала доконаним фактом, спровокувавши супротив суспільства та руйнацію системи нелегітимної та неефективної влади. Виявом цього є не тільки надзвичайно низький рівень довіри населення до політичної системи в інституціональному та персоніфікованому вимірах, а й швидке зниження авторитету держави на міжнародній арені [179, с. 156].

Самоусунення В. Януковича 22 лютого 2014 р. від конституційних обов'язків Президента України та залишення території України, зумовило виникнення конституційної кризи в частині здійснення влади главою держави. А.П. Заєць та М.В. Буроменський зазначають, що конституційне розв'язання цієї кризи лягло повністю на парламент України, як навищий існуючий легітимний орган. Для реалізації цього завдання Верховна Рада України після 21 лютого 2014 р. здійснила певні конституційні кроки [58, с. 6]: відновлено дію Конституції України в редакції 2004 року [158]; сформовано Кабінет Міністрів України; визнано Верховною Радою України факт самоусунення Президента України В.Януковича від виконання обов'язків та покладено обов'язки Президента України на Голову Верховної Ради України.

Покладання на Голову Верховної Ради України О. Турчинова виконання обов'язків Президента України є хоча й екстраординарною, виключною і тимчасовою формою здійснення президентських повноважень, однак такою, яка є цілком конституційною і легітимною. Підтвердженням цивілізованого здійснення влади в цій частині є оголошення виборів нового

Президента України, призначених на 25 травня 2014 року [158, с. 8]. Слід також особливо звернути увагу, що в Україні увесь цей час зберігалась і зберігається безперервність влади, що є надзвичайно важливим для характеристики легітимності державної влади. Саме Верховна Рада України зупинила своїм рішенням кровопролиття, зобов'язавши усі силові структури повернутись до місць їхньої дислокації, і цю Постанову було негайно виконано. Зберігався Кабінет Міністрів України, який продовжував здійснювати повноваження аж до їх складання 27 лютого 2014 року. Отже, збройного захоплення влади в Україні (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України або Президента України) не було.

Цей факт має принципове значення з огляду на заяви російського президента про невизнання чинної української влади. Радники російського президента очевидно переплутали емоційні оцінки подій журналістами з наявними фактами.

У цьому зв'язку є безпідставними твердження колишнього Президента України В. Януковича про збереження за ним статусу Президента України. Так само не мають правового підґрунтя заяви вищих посадових осіб Російської Федерації про збройне захоплення влади в Україні, про легітимність колишнього Президента України В. Януковича та відсутність конституційної і легітимної влади в Україні в цілому. А відтак ці твердження не можуть слугувати правовою основою або виправданням будь-яких спроб незаконного втручання у внутрішні справи суверенної Української держави [с. 8].

Справжньою метою трансформації і здійснення реформи має бути зміна не окремих персоналій, як це було протягом останнього часу, а всієї системи, на всіх рівнях. Сьогодні має здійснюватись цілеспрямована системна діяльність з

метою запобігання управлінської кризи. Тільки підтримка суспільством здійснення антикризового курсу забезпечить владі легітимність та ефективність її діяльності. Сучасне, активне, поінформоване, компетентне суспільство, готове захищати свої інтереси і фундаментальні цінності, свободи, права і справедливість, в якому ініціатива громадян є підґрунтям загального розвитку (підприємницька ініціатива, яка через зростання малого і середнього бізнесу дає змогу гарантувати приріст економіки і стабільне наповнення бюджету, громадська ініціатива, яка формує порядок денний і консолідує громадян навколо найважливіших та актуальних для них питань), здатне забезпечити якісну стабільність держави та її влади [98, с. 29].

Постреволюційні події засвідчили актуальність тези про те, що утримати владу значно складніше, ніж її завоювати. При цьому це стосується і легітимності.

Переможці «Помаранчевої революції» і «Революції Гідності» не усвідомили, що після подій осені 2004 та 2013-2014 рр., вони отримали не безстроковий та беззастережний мандат на правління, чи абсолютну владу, а лише кредит довіри, який потребував повернення у вигляді реалізації обіцянок щодо суттєвого реформування соціально-політичного життя. Разом із цим вони також отримали авансовану легітимність, яка в будь-який час могла бути повернута тому, хто її надав, головному джерелу легітимності – народу.

б) 2015 – 2022 – характеризується зниженням рівня легітимності на тлі невиправданих очікувань після «Революції Гідності» і продовженням війни на Сході України.

Головними причинами кризи легітимності української влади в період що розглядається стали нормативні відхилення в діяльності владних інститутів, поступове зниження віри суспільства в харизматичні якості лідерів, уособлені безпосередньо у постатях найвищих посадовців. Так, у квітні 2017 р. відсоток населення, який «повністю довіряю» діяльність Президента та уряду становив відповідно 2,4 % та 0,4 % (за результатами соціологічних досліджень Центру О. Разумкова) [92, с. 63].

Неоднозначні заходи, вживані у соціальній сфері, виглядали більш ніж непереконливо на тлі невисоких економічних показників. Практика маневрування у зовнішній політиці лише посилювала загальне здивування з приводу широко розрекламованих гасел про початок якісно нового етапу позиціонування України на міжнародному рівні. Як наслідок у суспільстві почали лунати далеко не привабливі для лідерів Помаранчевої революції закиди. Не покращили ситуацію з подальшим зниженням легітимності влади в Україні ані парламентські вибори, ані набуття чинності конституційними змінами. Натомість можна з упевненістю констатувати наявність системної кризи у взаємодії влади та суспільства, що значно ускладнює процес функціонування політичної системи в цілому. Так, за результатами соціологічного дослідження, проведеного Центром О. Разумкова у період з 21 по 26 квітня 2017 р., відсоток респондентів, які повністю підтримують діяльність Президента України, склав 4,4 %. Рівень легітимності Верховної Ради України попереднього скликання знижувався з початку 2015 р. і напочатку 2017 р. складав 0,5 %. При цьому ставлення населення до парламенту не змінила навіть ротація його складу після виборів.

Підтримка дій уряду у квітні 2017 р. також залишалася катастрофічно низькою і складала близько 0,8 %. Криза інституціональної легітимності влади посилюється нівелюванням демократичних процедур легітимації влади у масовій свідомості – передусім це стосується виборчих механізмів у політичному процесі. Таким чином, криза легітимності влади на сьогоднішній день наближається до своєї критичної межі. Виявом цього є не тільки надзвичайно низький рівень довіри населення до політичної системи в інституціональному та персоніфікованому вимірі, а й швидке зниження авторитету держави на міжнародній арені [92, с. 63].

Ситуація не змінилась і після виборів президента 2019р. Рівень довіри громадян до інститутів держави, суспільства та політиків в Україні за даними Центр Разумкова. Дослідження проводилось із 29 липня до 4 серпня 2021 року.

Найбільше українці довіряли: Збройним силам України – 68%; волонтерам – 64%; церкві – 63,5%; Державній службі з надзвичайних ситуацій – 61%.

Понад 50% підтримки з боку громадян має місцева влада населених пунктів, де мешкають опитані респонденти. Також рейтинг довіри вищий за 50% є в Національній гвардії України та добровольчих батальйонів.

Що ж до державних інституцій, то найбільше громадяни довіряють Службі безпеки України – 50% опитаних громадян.

Рівень довіри до вищих органів державної влади – парламенту, уряду та Президента, якщо говорити мовою цифр, були такими:

- Верховній Раді України довіряли 25% та не довіряли 75%;
- Кабміну – довіряли 28% та не довіряли 72%;
- Президенту – довіряли 33% та не довіряли 61%.

На кінець 2021 р. за даними КМІС президенту довіряли 27%, а не довіряли – 50%. Відповідно баланс довіри-недовіри становить -23%. Рік тому Зеленському довіряли 32%. Таким чином частка тих, хто довіряє президенту, знизилася на 5%, а баланс довіри-недовіри – на 10%.

Таким чином, криза легітимності влади на сучасному етапі носила системний характер. Інтегральними складовими її прояву є: Низький рівень довіри громадян (наявність тенденцій до подальшого падіння) до базових інститутів політичної системи, які мають первинне джерело легітимності (отримують легітимізацію в результаті прямого волевиявлення населення) – Президент, Верховна Рада, політичні партії. Нівелювання у громадській думці значення електоральних процедур впливу на політичний процес.

Таким чином, легітимність публічної влади в Україні, тільки частково відповідає суті у її різних модифікаціях. Легітимність традиційного виду в Україні здебільшого мала у своїй основі ті ментальні й поведінкові настанови, які споріднені з радянським минулим.

Соціально-евдемонічна легітимність, яка сягає корінням у радянський патерналізм, в Україні найбільше виражена з мінусовим відтінком. Тому що

криза довіри до влади існує здебільшого через її нездатність забезпечити добробут населення.

Сучасні цивілізовані форми легітимності влади, такі як правничо-раціональна, раціонально-цільова, на засадах участі, починають тільки формуватися внаслідок кризи цінностей національного романтизму і бюрократичного прагматизму у цінності індивідуалізму й солідаризму, відстоювання своїх прав громадян [56, с. 40].

Правничо-раціональна легітимність ще не сформувалася, оскільки нова Конституція лише створила ґрунт для неї, але влада і громадяни ще не звикли взаємодіяти у правовому полі. Спокуса порушувати Конституцію з боку вищих органів влади створює прецедент зневіри до правових регуляторів, підриває правничо-раціональну легітимність.

В період, що розглядається, значна частина населення розчарувалася у владі й можливостях впливати на неї з метою покращання життя і поринула у сферу розв'язання проблем власного виживання. Однак певна частина вважала, що активна участь громадян у політичних процесах є запорукою вдосконалення механізмів влади.

Раціонально-цільова легітимність також була в процесі формування, оскільки раніше владу оцінювали не за її спроможністю ефективно управляти, а за різними ідеологічними символами (патріотична, космополітична, українська, національна та ін.). Оцінка влади та її представників за конкретними справами є основою подолання політичного шахрайства і шарлатанства.

Складність стану української держави та її керівництва в той час полягав у тому, що криза легітимності та делегітимаційні процеси охопили всі рівні політичного та державного управління. Дії владних структур не знаходили позитивної оцінки та необхідної підтримки у суспільстві від рівня місцевого управління до рівня вищого політичного та державного управління. Більше того делегітимаційні процеси носили як персоналізований характер, що виявляється в низькому рівні довіри до більшості представників вищого керівництва держави, так і структурний характер – висловлення та демонстрація недовіри з

боку суспільства всій системі державних органів влади та інституцій управління. Останнім «бастіоном легітимності» влади в сучасній Україні залишався рівень фундаментальний, тобто визнання правомірності та необхідності існування української держави як такої, але він теж потерпає від постійних атак як з боку зовнішніх противників української державності, так і частини суспільства, яка теж з різних причин вважала нелегітимною взагалі українську державність. Тож криза легітимності в Україні носила системний та багатоаспектний характер.

Проблема ускладнювалась ще й тим, що виборча модель легітимації, одна із головних складових сучасної легітимаційної політики та практики, внаслідок суспільно-політичних процесів та дій органів влади, виявилася багато в чому дискредитованою в очах суспільства і політикуму, і відповідно ефективно використана бути не може.

Постійні зміни урядів, перевибори до Верховної Ради, відсутність внутрішньої консолідації як еліти, так і суспільства, відголоски світової економічної кризи призвели українську владу та державність на межу балансування легітимності та означили втрату легітимаційного потенціалу.

Отже, можна виділити наступні механізми легітимації влади в Україні:

По-перше, формування ідеології розвитку надалі українського суспільства, яка б базувалася на подоланні тоталітарної спадщини, поєднанні національних та ліберально-демократичних. Така ідеологія, отримавши підтримку з боку населення, сприяла би консолідації суспільства та збільшенню довіри громадян до влади, а також визначили б напрямки та межі її діяльності.

По-друге, зміцнення інституційних засад представницької демократії поряд з розширенням замученості громадян у політичні процеси, розвитком форм їх впливу на владу, механізмів відповідальності останньої перед суспільством. Участь громадян у періодичному оновленні інституцій держави, визначенні урядового курсу й контролю за його виконанням поряд з підвищенням авторитету й ефективності діяльності владних структур усіх рівнів постає важливим фактором їх легітимації, сприяє лояльному ставленню до них населення.

По-третє, впровадження конституціоналізму як принципу функціонування державно-політичних інститутів у тому розумінні, що вони реально обмежувалась в своїй діяльності певними правовими процедурами. Конституціоналізм може стати важливою складовою посилення взаємодовіри між суспільством та владою, гарантією дотримання прав меншості та панування будь-якої більшості. Конституції надають владі авторитетності й легітимності передусім тому, що вони обмежують, зупиняють, формально регламентують її прерогативи.

По-четверте, інтеграція України в соціокультурне середовище демократичної Європи, що також здатна вплинути на характер легітимаційного процесу.

Вказані механізми та умови їх впровадження здатні визначити сприятливі перспективи утвердження демократичного режиму в Україні, його легітимації.

Своєрідною вказівкою на шляху пошуку оптимальної моделі взаємовідносин держави та населення без перебільшення можна вважати Помаранчеву революцію. З-поміж цілого ряду позитивних рис, на які вона була багатою, особливо разючих змін зазнала соціокультурна площина взаємодії влади та громадянського суспільства.

Колосальний рівень відчуження, що домінував протягом останніх років у відносинах держава - населення, напередодні виборів набув загострених форм. Відтак за відсутності кардинальних відмінностей у програмних документах обох фаворитів президентських перегонів перше місце посів особистісний чинник, що ставився у залежність від морально-етичних критеріїв [13, с. 6]. При цьому варто зазначити, що небачений до цього часу рівень довіри з боку населення мав своїм підґрунтям не просто персональні лідерські якості тодішніх представників опозиції. Означена популярність поєднувалася з цілою низкою ірраціональних чинників, головним з яких є харизма. Згідно з класичним визначенням сутності харизматичного панування, сформульованого на початку ХХ ст. М. Вебером, – «це панування в силу відданості особі володаря та його ласці (харизмі),

насамперед внаслідок його магічних здатностей, об'явлення чи героїзму, сили духу та слова» [18].

Здатність влади забезпечити підкорення є її силою. Сила влади може ґрунтуватися на страхові або інтересі. Влада, яка базується на інтересі, є сильнішою. Особиста заінтересованість людей у владі спонукає їх до добровільного виконання владних розпоряджень.

Влада в Україні зберігає форму скритості і таємничості. Необхідно юридично закріпити: право громадян на отримання інформації про доходи і майно політиків та чиновників, результати їхньої діяльності шляхом розміщення такої інформації у офіційних друкованих та електронних ЗМІ; легальне лобіювання громадськими організаціями своїх інтересів; статус незалежної фахової громадської експертизи політичних проектів у рамках громадського телебачення і радіомовлення; право уповноважених представників громадськості бути присутнім на пленарних засіданнях парламенту та місцевих рад.

Якщо аналізувати владу на рівні інституційних суб'єктів, то слід зазначити, що їхнім недоліком є незбалансованість повноважень між основними політичними інститутами держави, а також величезний обсяг регуляторних функцій у соціально-економічній сфері. Внаслідок цього відбувається жорстка боротьба між владними суб'єктами на всіх рівнях політичної системи, оскільки влада сьогодні дає можливість розподіляти матеріальні і фінансові ресурси.

Слід зазначити також, що дублювання багатьох управлінських функцій двома політичними центрами послаблює ефективність державного управління.

Ефективність влади в практичному змісті означає гарантоване проведення в життя компетентних владних розпоряджень з найменшими витратами і витратами в максимально короткі терміни. Критеріями ефективності влади є: легітимність влади і ефективне використання її ресурсів; раціональність «вертикальної» та «горизонтальної» структур влади; ефективний, дієвий, своєчасний контроль за виконанням розпоряджень владних структур; організаційно-технічне і кадрове забезпечення обліку і аналізу владних

розпоряджень; наявність дієвої системи санкцій, вживаних до об'єкту влади в разі невиконання ним владного наказу; ефективна система самоконтролю влади, одним з показників якої є її авторитет.

Для поліпшення ситуації щодо відкритості органів державної влади доцільно також розробити комплексну програму діяльності у цій галузі, передбачивши у ній реалізацію конкретних і дієвих заходів за наступними напрямками:

- уточнення положень законодавства про діяльність органів державної влади у частині визначення інформування громадян про поточну діяльність органу державної влади як важливого завдання;
- формування у державних службовців стійких внутрішніх переконань щодо їхньої відповідальності за інформування громадськості про діяльність державної влади та набуття ними необхідних знань та навичок.
- інформування населення про його права щодо доступу до інформації про функціонування органів державної влади, зокрема через залучення до цієї діяльності громадських організацій, а також обґрунтування та роз'яснення причин прийняття урядових рішень;
- впровадження сучасних форм забезпечення відкритості влади, таких як громадські слухання, відкриті експертні обговорення тощо;
- підвищення правової та політичної культури громадян України;
- вжиття комплексу конкретних та дієвих заходів щодо підвищення технологічної забезпеченості інформаційної відкритості;
- формування суспільного попиту на інформацію про діяльність державної влади, інтересу громадян щодо її отримання.

На сьогоднішній день в Україні існує серйозна проблема легітимності влади, при чому як в інституціональному, так і в персоніфікованому вимірі. Для позначення нинішнього характеру відношення громадян до влади дослідники вживають поняття «суспільство втраченої довіри». У політичній науці напрацьовано чимало теоретичних схем подолання кризи легітимності влади, однак у практичному вимірі необхідним є індивідуальний підхід для кожної

країни в кожному епоху, зокрема знання менталітету суспільства, економічних, політичних та інших чинників, які впливають на цю державу.

Одним із перших кроків у подоланні кризи легітимності влади є виокремлення чинників, які підривають довіру до влади. Серед причин низького рівня легітимності політичної влади у ціннісному вимірі в Україні можна виділити наступні: розчарування в демократичних цінностях через неефективність їхнього впровадження; невідповідність між декларованими ідеалами і реальними справами владної еліти; висока концентрація антицінностей у діяльності політичної влади (політичний екстремізм; популізм у політиці; політична корупція, головними формами прояву якої виступають політичний протекціонізм, політична спекуляція та зловживання владою; політичне маніпулювання; непрофесіоналізм; аморалізм в політиці тощо); ціннісний розкол у владі та суспільстві, зокрема на регіональній основі.

Стосовно легітимності влади в Україні слід визнати її низький рівень до всіх політико-владних інститутів протягом всього періоду незалежності. (винятком зараз можемо вважати ставлення до інституту президента з 24 лютого 2022р.) До сказаного слід додати, що в Україні переважає легітимність, яка ґрунтується на ірраціональних засадах: традиційна, харизматична. Традиційна легітимність функціонує у вигляді соціально-євдомонічної, яка сягає своїм корінням у радянський патерналізм, і національно-патріотичної — етнокультурні та етно-політичні традиції. Інші види легітимності на сучасному етапі політичного розвитку країни набувають все більшого поширення.

Таким чином, аналізуючи проблему легітимності у вітчизняному вимірі, варто зазначити, що специфіка легітимації публічної влади в Україні визначається не стільки раціональними чинниками західноєвропейського зразка (традиційна повага до закону, визнання довершеності політико-правових процедур ротації влади), скільки ціннісно-нормативними параметрами.

Поширення атмосфери правового нігілізму, скептичне ставлення до законодавчих процедур де-факто позбавило виборчий процес легітимних ознак. До особливостей проблем легітимації слід додати специфіку соціокультурного,

історичного розвитку української нації: тривалий період існування під тиском іноземного панування і радянського минулого сформував у масовій свідомості стійке несприйняття владних повноважень, опозиційне ставлення до влади та бажання її позбутися. Останнє сприяло утворенню конфронтаційного типу політичної культури, що в свою чергу знищувало будь-які підвалини суспільної підтримки політичних рішень.

7) з 24.02.2022 р. – легітимність в умовах воєнного стану. В умовах війни відбуваються зміни в сенсі довіри населення до публічної влади. За соціологічними даними від липня 2022р. 97% громадян довіряють або повністю довіряють Збройним силам України, а 85% довіряють президенту України Володимирі Зеленському. Не довіряють Зеленському 2% українців. Про це свідчать результати опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) за підтримки Національного демократичного інституту США (НДІ).

Високий рівень довіри серед населення України мають також Державна служба з надзвичайних ситуацій (87%), Національна гвардія (85%), Сили територіальної оборони (82%) та Рада з національної безпеки і оборони (74%).

ВИСНОВКИ

Дієздатність влади багато в чому залежить від її легітимності. Це один з показників ефективності політичної влади. В легітимності відображається ставлення громади до влади, її можна визначити як стан влади, коли вона визнається більшістю народу законною і справедливою. Здійснення державної влади неможливе без згоди з боку суспільства її визнавати. Позитивна оцінка державної влади, її прийнятність для населення, визнання за нею права управляти й згода громадян їй підпорядковуватись означає її легітимність.

Протягом усього розвитку суспільства люди по-різному розуміли саме значення легітимності.

Легітимність політичної влади це:

- це здатність політичного режиму досягти суспільного визнання й виправдання обраного політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади, визнання масовою свідомістю законності влади;
- це стан, коли право чинність даної влади визнають суспільство і міжнародне співтовариство;
- це форма підтримки, виправдання правомірності застосування влади і здійснення правління державою або окремими її структурами та інститутами;
- це рівень довіри та правомірність її дій з точки зору суспільства.

Легітимність органів державної влади є динамічною характеристикою функціонування політичної системи. Як неодмінний атрибут державної влади легітимність складається з ціннісних оцінок, переконань та уподобань населення щодо реалізованих владою ініціатив та уявлень громадян про належний порядок. З точки зору суб'єктності легітимність влади може мати персоніфікований (щодо політичних лідерів) чи інституціональний (щодо політичних інститутів) вимір.

Характер легітимності влади обумовлюється двома чинниками – ставленням населення до інститутів влади всередині країни

(внутрішньополітичне визнання з боку громадян) та схваленням діючої влади міжнародною спільнотою (зовнішньополітичне визнання).

Головними індикаторами, за допомогою яких можна визначити рівень легітимності влади є: 1) ступінь довіри населення до органів державної влади, 2) суспільно-політичні очікування громадян, 3) інтенсивність та характер прояву громадської активності.

Легітимність зовсім не означає, що абсолютно всі громадяни приймають дану владу. В будь-якому суспільстві є опозиція здійснюваному політичному курсові, а також різного роду правопорушники, що не ладнають із законом і владою. Легітимність влади означає прийняття її основною частиною суспільства.

У політичному аналізі концепція легітимності використовується для пояснення підґрунтя, на якому влада забезпечує згоду громадян підкорюватись їй. Таким підґрунтям може бути застосування сили або загроза її використання, пропозиція якоїсь винагороди або ж упевненість громадян, що це їх моральне право та обов'язок. Саме в останньому випадку кажуть, що влада є легітимною. Таким чином, легітимність влади пов'язана з її відповідальністю ціннісним уявленням більшості громадян, переконанням, що вона використовується моральним і справедливим шляхом, за наявності у неї авторитету.

Основними джерелами легітимності виступають три основні суб'єкти: населення, уряд і зовнішньополітичні структури.

Поняття «легітимність» у ХХ столітті було введено Максом Вебером. Він визначив такий порядок, який уявляв значимість для індивідів та якому вони підкорялися як раціонально визнаній цінності. М.Вебер розробив концепцію про три типи легітимності влади – традиційний, харизматичний та легальний (раціонально-правовий), відображаючи особливості мотивів підкорення або відторгнення індивідами визначених типів соціального порядку у виді норм, правил, звичаїв, законів. Веберівська типологія отримала загальне визнання, хоча деякі вчені доповнюють її іншими типами легітимності. Окрім класичної веберівської типології легітимності влади існують і ряд інших, які більш

детально розглядають певні особливості та специфіку легітимації політичної влади у різні періоди та у різних суспільствах. Так в сучасній політичній науці налічують шість типів легітимності: раціонально-цільовий, соціально-евдемонічний, національно-патріотичний, традиційний, харизматичний, правничо-раціональний.

Кожний із вказаних типів відтворює багатоманітність процесу легітимації, коли на різних її етапах можуть поєднуватися різні її складові. Запропоновані в роботі типології легітимності віддзеркалюють історичну багатоманітність процесу легітимації.

Розмаїття типів, видів, методів, джерел та технологій забезпечення легітимності політичної влади викликано, як відсутністю єдиного підходу, так і значним впливом на процес легітимації влади конкретних суспільно-політичних умов та ситуацій.

З легітимністю політичної влади тісно пов'язана її ефективність як ступінь здійснення владою тих функцій та очікувань, які покладає на неї більшість населення. Головним об'єктивним виявом ефективності державної влади є ступінь забезпечення нею прав і свобод громадян. Чим ефективніша держава тим більшу підтримку населення мають політичні інститути держави.

В політиці легітимність – це ресурс панування, без якого неможливе існування політичних суб'єктів. Успішність легітимації політики безпосередньо пов'язана з ефективністю діяльності із забезпечення привабливості політики в очах суб'єктів її оцінювання та визнання.

Населення може підкоритися владі, але в душі зневажати її, сміятися над нею, при найменшій можливості відхилитися від неї. В цьому випадку влада застосовує підкорення, силу. Влада застосована на страху, не може бути легітимною. Легітимація означає покору, згоду, політичну участь без примушення. Легітимна влада авторитетна та ефективна, вона характеризується як правомірна та справедлива.

Легітимність конкретної влади не вічна, вона змінюється залежно від нових умов або певних особливостей поведінки владних структур і може як

зростати так і зменшуватись. Зменшення легітимності влади призводить до кризових явищ в країні, знижується ефективність держави. Неefективна влада не може протягом тривалого часу залишатися легітимною. Нелегітимна ж влада не може довгий час бути ефективною. Легітимність влади забезпечується, в кінцевому рахунку, її ефективністю. Проблема ефективності безпосередньо пов'язаною з проблемою визнання суспільством правомірності, справедливості існуючої політичної влади.

Таким чином, легітимність публічної влади пов'язана з її ефективністю, а поняття легітимності, що відбиває ставлення до влади, стає конструктивним підмогою в діагностиці ефективності держави.

Ефективність можна визначити як ступінь здійснення владою тих функцій та очікувань, які покладає на неї більшість населення. Головним показником ефективності держави є ступінь забезпечення нею прав і свобод громадян. Зростання ефективності держави збільшує довіру до неї та підтримку її громадянами.

Головними джерелами кризи легітимності публічної влади та політичного режиму можна назвати рівень протестних настроїв населення, результати виборів, низьку ефективність владно-управлінської діяльності. Зазначені показники свідчать про нижній рівень можливості настання кризи легітимності, верхній рівень кризових проявів щодо легітимності політичної влади визначається, виходячи з обмеженості ресурсів влади, різкого та неухильного посилення протистояння у суспільстві, постійного порушення владними інстанціями встановлених правил політичної гри, небажання та невміння влади пояснити населенню сутність реалізованої політики, поглиблення соціальних проблем і т. д.

Тому основними причинами делегітимації політичної влади можна вважати: суперечності між універсальними цінностями, які панують в суспільстві, і егоїстичними інтересами владної еліти; суперечності між заявленою демократичною ідеєю та соціально-політичною практикою; зростання бюрократизації та корумпованості; спроби вирішити проблеми

взаємодії між державою та суспільством силовим шляхом; відсутність в політичній системі реально діючого механізму для захисту інтересів суспільства та особистості; втрата владною елітою віри в правомірність своєї влади та виникнення всередині неї суперечностей щодо розподілу та здійснення владних повноважень.

Таким чином, дослідження динаміки рівня довіри до політичних лідерів, структур та інститутів, ефективності їхньої діяльності є важливою складовою вивчення процесів легітимації.

Одним з чинників легітимності є рівень довіри до владних структур. Політична еліта, що прагне реалізувати новий соціальний проект, потребує довіри, яка може стати підґрунтям для підтримки нового режиму, його легітимації. Легітимність влади, підтримка її населенням, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності держави.

Практика українського державотворення продемонструвала кілька спроб пошуку вдалої моделі легітимації влади. Аналізуючи ці спроби, можна виділити певні легітимаційні періоди: 1) 1991-1999, 2) 1999-2004, 3) 2004-2006, 4) 2006-2010, 5) 2010-2014, 6) 2015-2022рр. 7) З 24.02.2022 почався сьомий новий етап легітимації публічної влади.

Для українського суспільства, яке здійснює перехід до демократичного устрою, легітимність є особливо важливою, оскільки демократія може здійснюватися лише за підтримки громадян.

Для успішного функціонування політичної системи будь-якого суспільства, для підвищення ефективності державного управління важливу роль відіграє політична довіра громадян. Зниження підтримки органів державної влади чи правлячого режиму в цілому, зумовлене неефективністю її діяльності.

Упродовж існування незалежної України відчувався дефіцит легітимності влади в Україні, який пов'язаний з повільним оновленням політичної еліти.

Проблема довіри громадян до державних та політичних інститутів є чи не найпопулярнішою в українській соціології політики. Насамперед це довіра до центральних органів влади, зокрема Президента України, котрий уособлює в

очах своїх громадян владні структури. Саме рівень довіри до президента країни найбільш динамічно змінюється за роки незалежності України. Коли довіра до президента є особливо високою, вона відбивається й на структурах вищої державної влади в цілому.

Тому розгляд саме рівня довіри та підтримки президента є найбільш важливим, також це дає змогу простежити взаємозв'язок рівня довіри до президента з його легітимністю.

Пікових значень рівень довіри уже традиційно набуває одразу після обрання президента або переобрання на нову каденцію — як це було 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2019рр. Тоді рівень довіри до глави держави перевищував довіру до всіх інших державних та політичних інститутів.

Потужним поштовхом для легітимації влади в Україні було обрання Президентом В.А. Ющенка. Президентські вибори 2004 року створили потужний імпульс для легітимації влади. Діяльність високопосадовців у наступні роки не сприяла посиленню легітимаційного процесу, укріпленню довіри громадян до влади, що в свою чергу призвело до нового падіння рівня довіри до влади.

Досліджуючи динаміку легітимності органів публічної влади протягом всього періоду незалежності України, можна відзначити наявність сталої тенденції до зниження довіри до інститутів державної влади, що ускладнює процес функціонування політичної системи в цілому, та призводить до зниження ефективності державного управління.

Підвищення рівня довіри пов'язується перш за все з певними очікуваннями громадян на послідовну реалізацію передвиборчих програм, спрямованих на підвищення добробуту. Однак суперечливі кроки, невисокі економічні показники призводять до швидкого падіння рівня довіри до Президента, та до інших гілок влади, що в свою чергу призводить до низької ефективності самої держави

Наведені в магістерській роботі соціологічні дані свідчать про падіння довіри до основних інститутів влади протягом 30-річного існування України,

що, у свою чергу, обумовлює зниження легітимності політичної системи в цілому.

Саме інститут президентства з-поміж усіх інших органів влади у своїй діяльності найбільшою мірою відповідає очікуванням громадян.

Історія нашої країни схожа на хвилю – спочатку підйом авторитету влади, віра в нових лідерів, новий режим, нову владу, а потім спад – розчарування, криза легітимності. Такі кризи викликають нестабільність у державі, перманентну недовіру населення до будь-якої влади, іноді політичну кризу та інші негативні наслідки, тому необхідно знаходити дієві шляхи подолання та уникнення криз легітимності.

В умовах низької легітимності базових складових такої моделі політичної системи, слабкості та недостатньої ефективності впливу структур громадянського суспільства на політичний процес це призводить до зростання відчуження між владою та населенням, розбалансування механізму державного управління в цілому.

Сьогодні легітимність вважається обов'язковою ознакою цивілізованої влади, визнання громадянським суспільством у кожній країні та світовим співтовариством її правомірності.

Активна стадія війни з 24.02.2022р. змінила ситуацію і рівень довіри до інституту президента досяг більше 75 відсотків, що демонструє найвищий рівень легітимації влади в умовах війни і загрози суверенітету держави. Можна стверджувати, що рівень легітимації до президента В. Зеленського співпадає з процесом оформлення державної нації і самоідентифікації громадян України. Проте залишаються критично низькими показники довіри до основних органів державної влади, що свідчить про те, що проблеми легітимації, які були визначені залишаються попри війну і потребують свого вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аудит адміністративної діяльності: Теорія і практика. Пер.з англ. В.Шульга. К.: Основи, 2000. 190 с.
2. Алексеева Т. Власть и легитимность (Эволюция немарксистских подходов в современной английской политической философии). Власть. Философско-политические аспекты.1989.262 с.
3. Алексеева Т.А. Личность и политика в переходный период: проблемы легитимности власти. Вопросы философии, 1998. №7 С.58-65.
4. Амелин В.Н. Власть как общественное явление. Социально-политические науки, 2014. №2. С. 6 - 8.
5. Ачкасов В.А. Легитимация власти в постсоциалистическом Российском обществе. Аспект-Пресс, 1996, 127с.
6. Балакірева О. Сприйняття виборцями особистісних якостей кандидатів на посаду президента та мотивація голосування за них. Політичний портрет України, 2020.№22. С.19 - 24.
7. Батанов О.В. Муніципальна влада в контексті теорії політичної легітимності. Часопис Київського Університету, 2007. №3. С. 3 - 7.
8. Бекешкіна І. Довіра та оцінка діяльності як показники політичного успіху // За ред. В. М. Ворони, А. О. Ручки «Українське суспільство: моніторинг-2010». Київ. 2011.С. 238.
9. Бекешкіна І. Довіра та оцінка діяльності як показники політичного успіху // За ред. В. М. Ворони, А. О. Ручки «Українське суспільство: моніторинг-2014». Київ. 2015.С. 238.
10. Бистрицький Є. Проблема легітимації. Українська державність у ХХ сторіччі. Історико-політичний аналіз. Політична думка, 2006 .№1. С. 318-320.
11. Бистрицький Є., Білий О. Державотворення в Україні: шляхи легітимації. Політична думка, 1996. №1. С. 11-23.

12. Биченко А., Жданов І. Соціологічне опитування УЦЕПД: народ, влада, референдум. Нац. безпека і оборона, 2000. № 2. С. 2-17.
13. Білошицький С. Криза довіри громадськості до представницьких політичних інститутів. Політичний менеджмент, 2019. № 2. С. 5 - 66.
14. Валадес Д. Контроль над владою. М., 2006. 248 с.
15. Вебер М. Основные социологические понятия. Вебер М. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. 687с.
16. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. К.: Основи, 1998. 534 с.
17. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. К: Основи, 1998. 483 с.
18. Выборы-2006 в оцінках населення: Результати загальнонаціонального опитування населення України, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» 1–10 жовтня 2006 року. URL: <http://www.telekritika.ua/news/2006-10-17/30275//> (дата останнього звернення 17.11.2022)
19. Висоцький О.Ю. Герменевтика як спосіб осягнення легітимаційної політики. Практична філософія, 2008. №3. С. 60 - 67.
20. Висоцький О.Ю. Сутність легітимації політики. Політичний менеджмент, 2004. №4 (7). С. 24 - 33.
21. Высоцкий А. Ю. Легитимность: анализ понятия. Грані, 2003. №1 (27). С.111 - 113.
22. Габермас Ю. Легітимація. Проблеми легітимації в сучасній державі. До реконструкції історичного матеріалізму. Філософія освіти. 2016. No 1 (18). С. 6–35. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/13032/1/Habermas.pdf> (дата останнього звернення 11.11.2022)
23. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство. К.: Юніверс, 2000. 475с.
24. Головаха С. Українське суспільство 1992 – 2008: соціологічний моніторинг. К.: Інститут соціології НАН України, 2008. 85 с.

25. Горлач М. Політологія: наука про політику. К.: Центр учбової літератури, 2009. 840 с.
26. Громадяни України про владу та ситуацію в країні: Соціол. дослідження Центру Разумкова, вересень 2005 р. URL: <http://www.uceps.org/ua/show/778>. (дата останнього звернення 01.11.2022)
27. Дем'янчук О.П. «Державна політика» та «публічна політика»: варіанти перехідного періоду. Наукові записки. Т. 18: Політичні науки. Національний університет "Києво-Могилянська академія" К. 2000. 118 с.
28. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия. Социс, 1994. № 6. С. 147-155.
29. Дослідження рівня довіри громадян України до демократичних інституцій, органів влади: (Динаміка довіри до провідних органів влади протягом років незалежності України досліджена за даними моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України). URL: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor22/01.htm>. (дата останнього звернення 17.08.2022)
30. Дослідження рівня довіри громадян України до демократичних інституцій, органів влади. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor22/01.htm>. (дата останнього звернення 17.08.2022)
31. Еллинек Г. Общее учение о государстве. СПб.: Общественная польза, 1903. 532 с.
32. Єрмоленко А. Дискурс-етична легітимація соціальних інституцій сучасного суспільства. Філософська думка, 2014. №5. С.82 - 89.
33. Завершинский К.Ф. Легитимность: генезис, становление и развитие концепта. Полис, 2001. №2. С. 113 - 131.
34. Заєць А. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. К., 1999. – 37 с.
35. Затонский В. А. Эффективная государственность. М. Юность, 2006. 286 с.

36. Зоткін А. Ставлення населення України і Польщі до інститутів влади та владної еліти. Політичний менеджмент, 2004. № 3(6). С. 123 - 133.
37. Ильин М. В., Мельвиль А.Ю. Власть. Полис, 1997. №6. С.146-163.
38. Іваночко Я. Довіра до вдали падає. Львівська пошта, 2009. №64 (802). С. 18 - 24.
39. Інформаційна відкритість української влади. Аналітична доповідь. К.: НІСД, 2002. 59с.
40. Катасонов А.В. Методологические аспекты проблемы легитимности политического господства в социологической модели Макса Вебера. ВМУ Сер.18. Социология и политология, 1998. №1. С.34-48.
41. Ковальчук В. Легітимність та легальність державної влади: теоретико-правовий аспект. Юридична Україна. 2020. №8. С. 5 - 8.
42. Ковальчук В. Проблема конституційності та легітимності публічної влади в умовах формування правової, демократичної держави: вітчизняний досвід. Право України, 2018. № 6. С. 35-40.
43. Коулмен Дж. Капитал социальный и человеческий. Общественные науки и современность. Издание Президиума Российской Академии наук, 2001. № 3. С. 122-129.
44. Кравченко И. И. Власть и общество. Власть: Очерки современной политической философии Запада. М.: Наука, 1989. 55 с.
45. Кравченко Ю., Чечель В. Легітимність політичної влади й можливість її досягнення. Політологічні читання, 2017. №2. С.41-58.
46. Криза легітимності та шляхи її подолання в умовах парламентсько-президентської форми правління. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juli/3.htm>. (дата останнього звернення 17.11.2022)
47. Крутій О. Діалогова взаємодія органів Державної влади та громадськості: монографія / Олена Крутій. Х.: Магістр, 2008. 236 с.
48. Ланцов С.А. Легитимность и легальность власти: дискуссия круглого стола. ВМУ. Серия 12. Социально-политические исследования, 1994. №2. С.35-41

49. Лившиц Р. О легитимности закона. Теория прива: новіе идеи. М., 1995. С.19.
50. Лизогуб І. «Динаміка довіри основним політичним інститутам в Україні» URL: <http://www.kiis.com.ua/txt/lizogub.html>. (дата останнього звернення 17.11.2022)
51. Лісеєнко О. Динаміка політичного капіталу в Україні. Політичний менеджмент, 2005. № 1(10). С. 90-96.
52. Макеєв С. Нелегітимна влада на виборах. Політична Думка, 2002. № 3. С. 5 - 9.
53. Макеєв С. Десятирічна криза легітимності правлячих кіл. Політична думка, 2001 . №3 С. 8 - 9.
54. Макеєв С. Легітимація політичних домагань у виборчій компанії. Політична думка, 2014. № 3. С. 31 - 36.
55. Манжола П. Г. Взаємодія влади та громадян. Суспільно політичні процеси, 2007. № 1. С. 36 - 48.
56. Міщенко А.І. Довіра як чинник легітимації влади. Трибуна, 2009. №1-2. С. 30 - 31.
57. Мэтьюз Д. Политика для народа (граждане в поисках своего места в политике). Пер. с англ. /Д. Мэтьюз. М.: Пресс Лтд, 1995.255 с.
58. Новакова О. Помаранчова революція» як криза легітимності владної еліти. Політичний менеджмент. 2015.№4 . С. 29 - 37.
59. Ортега-і-Гасет Вибрані твори: Пер. з ісп. К.: Основи.1994.420 с.
60. Основи демократії: Навч посібник / За заг. ред. А. Колодій. Л., 2009. 679 с.
61. Парсонс Т. Система современных обществ: Пер. с англ.-М. : Аспект-Пресс. 1998. 270 с.
62. Парсонс В. Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики. Пер. С англ. К. Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 549 с.
63. Прес-реліз «Рівень довіри до українських політиків» КМІС. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220630_m/May%202022%20survey%20-

[%20NDI%20Ukraine%20-%20Public_fin_UKR.pdf](#) (дата останнього звернення 13.11.2022)

64. Пронский Л.М. О природе политической власти. Вестник Московского университета. Социология и политология, 2002. №2. С. 48-60.

65. Результати парламентського моніторингу за 2010-й сесійний рік
URL: <http://www.sumynews.tv/tidings/item/2159-socziology-fiksuyut-zagalne-zmenschennya-doviry-lyudej-do-vlady.html>. (дата останнього звернення 16.11.2022)

66. Роджерс Еверетт М. Дифузія інновацій. Пер.з англ. В. Старка К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 591 с.

67. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Рута, 2007. 472 с.

68. Савчин М. Демократія і конституційна легітимність: проблеми теорії та практики. Віче, 2010. № 22. С. 21 - 24.

69. Санистебан Л. Политические системы и легитимность. Диалог, 2013. №4. С. 45 – 49.

70. Серьогіна С. Вибори як спосіб легітимації форми правління: конституційно-правовий аспект. Вісник Центральної виборчої комісії. 2015. №2. С.45-52.

71. Сиренко В.О. О легальности и легитимности государственной власти К., 2006. 156 с.

72. Сікора І. Проблема легітимності політичної системи і державності в перехідних суспільствах. Політологічні читання, 1992. №1. С.220-227.

73. Скиба В. Й. Вступ до політології. К., 1996, 630 с.

74. Соловйов А. І. Політологія: політична теорія, політичні технології. М., 2000. С. 559.

75. Соціологи фіксують загальне зменшення довіри людей до влади.
URL: http://www.chp.com.ua/index.php?code=10724&show_all_YESS (дата останнього звернення 17.03.2022)

76. Центр Разумкова URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy> (дата останнього звернення 17.11.2022)
77. Тимофеев С. Эффективное государство. Власть. №3. 2009.
78. Тур М. Поняття легітимації: основні парадигми розуміння. Філософська думка, 2009. №5. С. 9 - 21.
79. Тур М.Г. Демократичний процес і правова держава: проблеми легітимації URL: http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_10/Tur.do. (дата останнього звернення 17.09.2022)
80. Туровский Р.Ф. Социальная и политическая эффективность региональной власти: проблема измерения. Политика 2013. №1(68) С. 175-196.
81. Українське суспільство 1994 – 2004: Соціологічний моніторинг / За ред. Н. Паніної. Київ, 2004. 20 с.
82. Фадєєв В. Особливості легітимації політичної влади в пострадянський період / За ред. В.С.Крисаченко. К.: НІСД, 2003. 511 с.
83. Фетисов А.С. Политическая власть: проблемы легитимности. Социально-политический журнал, 1995. №3. С.101-112.
84. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. М.: АСТ, 2008. 730 с.
85. Фурман А. В. Історія соціальної роботи. Психологія і суспільство. 2010. № 4. С. 163-204.
86. Центр Междисциплинарного исследования. Критерий эффективности власти. URL: <http://sobstv.ru/efv.htm>. (дата останнього звернення: 11.11.2022)
87. Цокур Є.Г. Проблема визначення джерел владної легітимності в теоріях М. Вебера та Д. Істона. Трибуна, 2008. №9/10. С.30 - 32.
88. Чиркин В. Легализация и легитимизация государственной власти. Государство и право, 1995. №8. С. 65.
89. Шабо Ж.-Л. Основные типы легитимности. Полис, 2005. №5. С.137-143.

90. Шабров О.Ф. Политическая власть, ее эффективность и легитимность // Политология: Учебник /Отв. ред. В. С. Комаровский. М.: Изд-во РАГС, 2012. 157 с.

91. Швецов С. Терор як форма легітимації. Філософська думка, 2009. №5. С. 90 - 104.

92. Шульга М. Соціально-психологічні розвідки в Інституті соціології. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2018. №1.2. С. 243 - 255.

93. Энтин М.Л. Эффективное государство. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search>. (дата останнього звернення 19.08.2022)

94. Worldwide Governance Indicators (WGI). URL: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp> (дата останнього звернення 18.10.2022)

